

Vattenanknutna kulturmiljöer intill vattendrag i Uppsala län

*Fyrisåns vattenavrinningsområde
Jumkilsån*

Foto framsida: Kvansten Stenvik

Länsstyrelsen i Uppsala län

Hamnesplanaden 3

751 86 Uppsala

Tfn: 010-22 33 000 (vxl)

E-post: uppsala@lansstyrelsen.se

Internet: www.lansstyrelsen.se/uppsala

Länsstyrelsens Meddelandeserie 2014

ISSN 1400-4712

Du hittar rapporten som pdf-fil på vår webbplats www.lansstyrelsen.se/uppsala

INNEHÅLL

Sammanfattning	0
Bakgrund och uppdraget	2
Syfte och mål	2
Metod och genomförande	3
Resultat	5
Arbetsområde – Jumkilsån	5
Kulturmiljöområden	7
Område 1 - Broby	8
Område 2 - Nyåker	13
Område 3 - Åkerby	18
Område 4 - Löpsbron	20
Område 5 - Ängeby	23
Område 6 - Jumkil-Brotorp	25
Område 7 - Vallhofs kvarn	30
Område 8 - Broby (Broholm)	34
Område 9 - Ullbolsta	37
Område 10 -Tungelbo	42
Område 11 - Lumpebo-Ullbolsta sågdamn	44
Område 12 - Stenviken.....	48
Område 13 - Björnarbo Säteri.....	52
Område 14 - Björnarbo.....	56
Område 15 -Sätrarna	59
Område 16 - Pålsbo /Sätra.....	61
Område 17 - Östfora	64
Slutord.....	70
Referenslitteratur	71
Arkiv och websidor	72
Administrativa uppgifter	73
Bilaga 1.	74
Lista på registrerade och redigerade fornlämningar i Fornsök.....	74

Författare: Bitte Franzén, Breja Arkeologi med bidrag av Agnetha Pettersson, Upplandsmuseet

SAMMANFATTNING

Länsstyrelsens kunskap om lämningar utmed vattendrag och sjöar är idag dålig och ett kunskapsunderlag skulle förbättra möjligheterna att värdera och öka förståelsen för dessa kulturmiljöer vid eventuella åtgärder inom länet. Breja arkeologi och Upplandsmuseet har på uppdrag av Länsstyrelsen i Uppsala län under 2014 utfört en kulturhistorisk inventering gällande vattenanknutna lämningar utmed Jumkilsån i Uppsala kommun. Uppdraget har omfattat att ta fram kulturmiljöer utmed ån i syfte att ur ett kulturhistoriskt perspektiv värdera dessa utifrån olika aspekter. Uppdragets delar har bestått av en kart- och arkivgenomgång, fältinventering, registrering av nypåträffade forn- och kulturlämningar samt rapportarbete. Den metod och värderingsmodell som utarbetades 2009 i projektet "*Vattenanknutna kulturmiljöer i anslutning till sjöar och vattendrag*" har legat som grund för arbetet.

Jumkilsån är ca fyra mil lång och ligger inom Fyrisåns avrinningsområde. Ån har en fallhöjd på närmare 100 meter och utmed långa sträckor är den slingrande och inom kortare delar uträtad. Ett selektivt urval av inventeringssträckor har baserats på resultaten av förarbetet samt av de utpekade vandringshinder för fisk som finns i ån. Totalt beskrivs och värderas 17 kulturmiljöområden utefter ån. Av dessa berörs nio områden av planerade fiskevårdsåtgärder. Fyra kulturmiljöer har bedömts som *Mycket högt värde för kulturmiljön*, sju har bedömts ha *Högt värde för kulturmiljön* och sex har bedömts ha *Värde för kulturmiljön*. Inga lämningar har bedömts ha *Ringa värde för kulturmiljön* utmed Jumkilsån.

Jumkilsån vid Ängeby. Foto: Bitte Franzén, 2014.

BAKGRUND OCH UPPDRAGET

En stor del av vårt kulturarv och vår kulturhistoria hör samman med sjöar och vattendrag. Vattnets betydelse för människan har varit stor ända sedan stenålder fram till idag, allt ifrån att man bosatt sig vid stranden, som näringsfång, för att färdas på och senare även som kraftkälla. Som en följd av detta finner vi ofta värdefulla kulturmiljöer vid vattendragen. Miljöerna är hotade av bland annat av ekologiska restaureringsprojekt och fiskevårdsåtgärder.

Kunskapen om länets vattenanknutna lämningar är idag mycket dålig och om vilka kulturhistoriska värden som därmed riskerar att försvinna. Ett kunskapsunderlag är av vikt för all hantering av fysisk planering i anslutning till vattenmiljöer inte minst vid eventuella utrivningar, anläggande av fisktrappor och biotopvårdsinsatser som planeras i länet för att nå god ekologisk status enligt EU:s ramdirektiv för vatten.

Bakgrunden till projektet *Inventering och värdering av vattenanknutna kulturmiljövärden inom Norra Östersjöns vattendistrikt* som påbörjades 2009 var att man ur ett natur-, fiske- och vattenvårdande perspektiv bland annat behövde skapa friare vandringsvägar för fisk (KulturAqua, 2009:46). Projektets huvudsyfte var att ta fram ett översiktligt kunskaps- och inventeringsunderlag av vattenanknutna kulturmiljövärden. I projektet utformades en blankett med en värderingsmetod för kulturmiljöer vilken upprättas för varje område. I blanketten finns även uppgifter som berör vilka bestämmelser som syftar till skydd av kulturmiljön inom varje område samt vilka hotbilder som kan komma att uppstå. Projekten visade på att det finns ett stort behov av att fortsätta kunskapsupbyggnaden av vattenanknutna kulturmiljöer genom inventering och värdering av dessa. Inom länet pågår ett flertal fiskevårdsåtgärder inom flera vattendrag där man bl.a. ser dammvallar och kvarn- och sågruiner som ett stort vandringshinder för fisk. Ett vattendrag inom länet, Tämnrån i Tierps kommun, har tidigare inventerats för att ta fram värdefulla kulturmiljöer efter åsträckningen (Rapportmanus 2009-2010).

Projektarbetet har utförts under juli-november 2014 av arkeolog Bitte Franzén, Breja Arkeologi med bidrag av byggnadsantikvarie Agnetha Pettersson, Upplandsmuseet.

Resultaten redovisas förutom i denna rapport även i blanketter (en per område) vilka finns att tillgå digitalt från Länsstyrelsen i Uppsala län.

SYFTE OCH MÅL

Huvudsyftet har varit att ta fram ett kunskaps- och inventeringsunderlag av vattenanknutna kulturmiljövärden utefter Jumkilsån i Uppsala kommun. I det ingår att karaktärisera, beskriva, dokumentera och bedöma vattendragens kulturhistoriska värden.

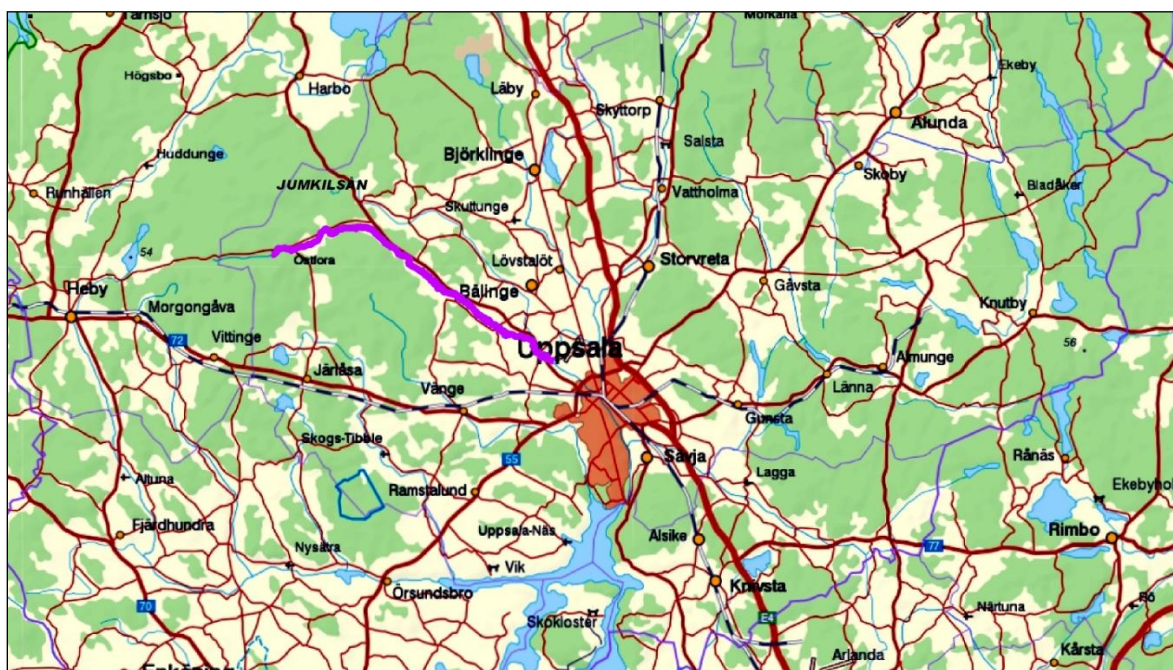
Målet är att det ska finnas ett översiktligt kunskapsunderlag över kulturmiljöer utmed Jumkilsån, samt att öka förståelsen för dessa miljöer och dess värden. Materialet ska vara ett arbetsredskap för handläggare på länsstyrelsen som arbetar med frågor kring vatten och kulturmiljö. Kunskapsunderlaget ska vara användbart för all fysisk planering i anslutning till vattenmiljöer inte minst vid eventuella utrivningar, anläggandet av fisktrappor och biotopvårdsinsatser som planeras i länet för att nå god ekologisk status enligt EU:s ramdirektiv för vatten.

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Projektarbetets olika delar har omfattat förarbete, fältinventering, registrering i Fornsök samt denna rapportsammanställning med resultat.

Inför fältinventeringen har en genomgång och insamling av det arkivmaterial som berör arbetsområdet gjorts på Antikvarisk Topografiska Arkivet i Stockholm samt på Upplandsmuseet. I övrigt har de digitala registren utgjort basen av förarbetet, bl.a. Riksantikvarieämbetets Fornminnesinformationssystem (FMIS/Fornsök), Lantmäteriets olika kartarkiv samt Riksarkivet. Relevant litteratur och rapporter samt Internet har kompletterat förarbetet. Den största vikten har lagts på att studera, tolka och rektifiera äldre historiska by- och gårdskartor, från 1630-talet och framåt, då mycket information finns i både kartor och i dess textdelar. Häradskartorna från mitten av 1850-talet, 1950-talets Ekonomiska kartor, Fastighetskartan och flygfoton (ortofoton) har ingått som informationskällor och underlag för tolkning och registrering i fält. Kartorna och övriga GIS-skikt har sammanställts i kartprogrammet ArcMap för att även kunna överföras och användas i en handdator i fält.

Det avtalade arbetsområdet omfattade en sträcka på minst 25 m på var sida om åfåran. Jumkilsån rinner till stora delar i en bred och djup ravinsänka vilket har gjort att inventeringsbredden i regel har varit betydligt bredare, ofta ovanför ravinkanten och arbetsområdet har då uppgått till mellan 50-100 m på var sida om ån.

Jumkilsån sträckning, Uppsala kommun.

De nypåträffades forn- och kulturlämningarna har mätts in med GPS (handdator) och by- och gårdstomter har markerats efter de äldre lantmäteriakternas utsträckning för vidare överföring och registrering i Fornsök. Flera av de redan registrerade lämningarna i Fornsök har redigerats både vad gäller beskrivning och geometri.

Den blankett som togs fram 2009 som värderingsmodell och bedömningsgrund för kulturmiljöområdena har använts i projektet. Områdena har bedömts i en fyrgradig skala;

- Ringa värde för kulturmiljön
- Värde för kulturmiljön
- Högt värde för kulturmiljön
- Mycket högt värde för kulturmiljön

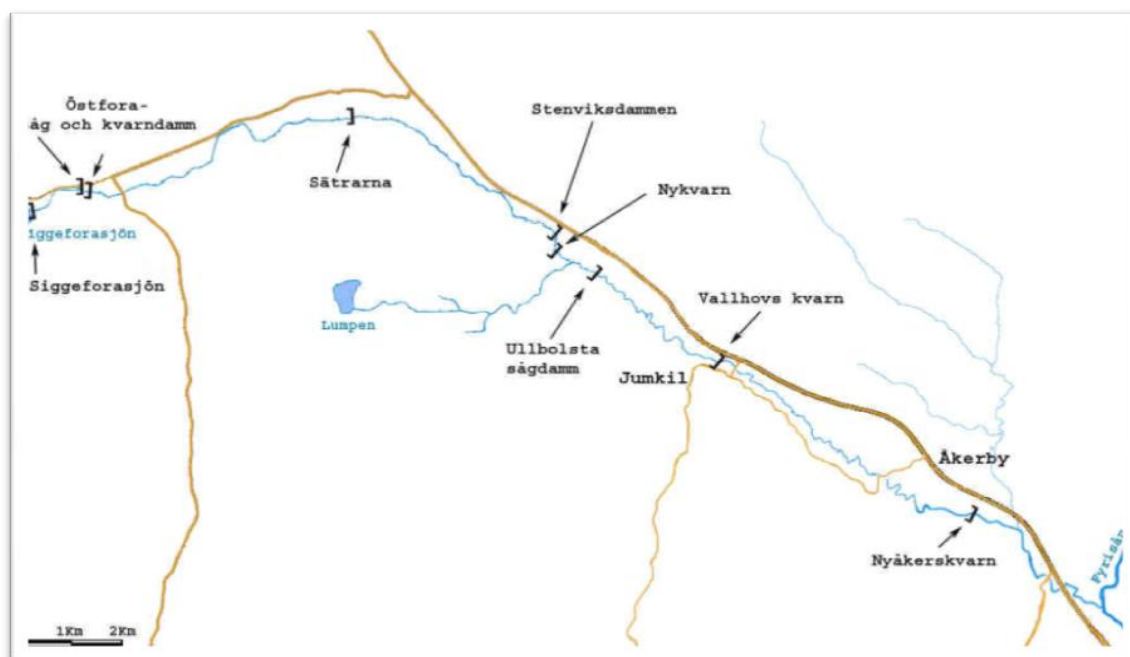
Bedömningen grundar sig på;

- **Bruksvärde** med valalternativ kring huruvida anläggningen/miljön fortfarande nyttjas och om det är för ursprungligt ändamål
- **Kunskapsvärde** med ja eller nej kring möjligheter att kommunicera den kulturhistoriska berättelsen
- **Upplevelsevärde** med valalternativ Ringa eller Stora upplevelsevärden

De kulturmiljöer som under arbetets gång har utkristalliserats har fått områdesbeskrivningar utifrån ovanstående kriterier. Blanketterna (digitala) kommer att finnas hos Länsstyrelsen. Samtliga nyregistrerade och redigerade forn- och kulturlämningar finns redovisade i en tabell med lämningstyp och antikvarisk status.

VAL AV INVENTERINGSSTRÄCKOR

Det har tidigare visat sig att arbetsinsatsen från heltäckande inventeringar inte stått i proportion till utfallet då det är sällan som mer omfattande kulturlämningar påträffats som i sin tur genererat kulturmiljöer (Pettersson, 2010). Urvalet av inventeringssträckor har bl.a. grundat sig på resultatet från förarbetet samt de dokumenterade vandringshinder som framkom i samband med en inventering och kartering av Jumkilsån av *Upplandsstiftelsen "Översiktlig biotopkartering med inriktning på vandringshinder och potentiella lekområden för asp och öring"* (Berglund, J, 2006). Dessa parametrar tillsammans med de topografiska förutsättningarna i ån, t ex vid nivåskillnader, krökar, öar och vid äldre bebyggelselägen, har fått styra valet av fältinventeringssträckor

Vandringshinder utmed Jumkilsån. Utdrag ur rapport, Berglund, 2006. Upplandsstiftelsen.

RESULTAT

ARBETSOMRÅDE – JUMKILSÅN

Jumkilsån ligger väster om Uppsala och är ett biflöde till Fyrisån. Ån är knappt 4 mil lång och har den största fallhöjden inom vattensystemet. Ån är en av de få åar som ännu har långa meandrande sträckor som inte är utträtade och den rinner inom vissa delar i en djupt nedskuren ravin. Ån har flera mindre biflöden.

Landskapet

Med början från Siggeforasjön i väster rinner ån inom ett större sammanhängande skogsområde österut mot en damm som hör samman med ett såg- och kvarnområde vid Östfora. Därifrån rinner ån genom en mindre jordbruksslätt och är till stora delar här helt utträtad. Ån fortsätter i öst-västlig riktning genom skogklädda utmarksområden, varierat med mindre fall, strömmar och lugnare partier. Vid Björnarbo byter ån både riktning och karaktär. Ån rinner här i en nordöstlig-sydvästlig riktning utan större fall, lugnt slingrande i den långa dalgång som följer ån mot sydöst. Från Stenviken och nedströms finns flera fall och strömmar, ån är tydligt meandrande och djupt nedskuren i en ravin med omgivande jordbruksmark. Ravinens sidor är ca 20-30 m breda och utgörs utmed långa sträckor av betesmark. Åns södra del omges av Uppsalaslätten och rinner där samman med Fyrisån.

Bebyggelse och kultur

Bebyggelsen utmed ån har en agrar prägel, i form av gårdar och byar, både inom den odlingsbara marken, men även upp mot brytazonen mellan skog och åker. Tre säterier ligger i anslutning till åsträckningen, Wallhof i Åkerby socken, Östfora i Järlåsa socken och Björnarbo i Jumkils socken. Ån korsas idag av cirka tio körbara broar.

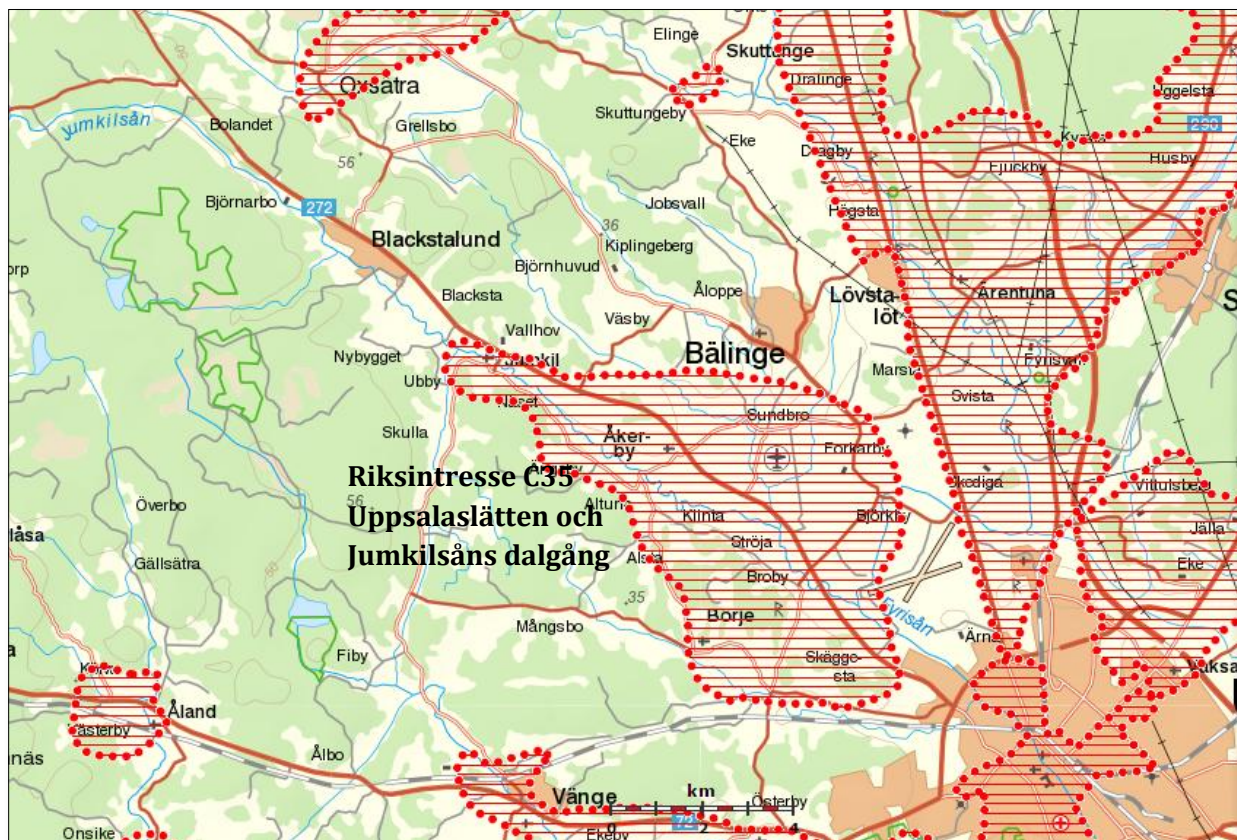
Historiskt sett har ån varit en naturlig gräns vid sockenbildningen. På den sydvästra sidan finns Börje och Jumkils socknar och på den nordöstra sidan Åkerby socken. Jumkils medeltida kyrka ligger i nära anslutning till ån medan Åkerbys medeltida kyrka, ligger ett stycke ifrån ån. Trots ån som gräns, kan man skönja tidiga förbindelser mellan de båda sidorna. Ett utvecklat kommunikationsnät fanns under järnåldern med runstenar, hålvägar och vadvägar. Dagens vägnät har en ålderdomlig karaktär, terränganpassad mellan gårdar, byar och kyrkor, flera markerade på äldre lantmäteriakter, som tillsammans med milstolpar knyter samman det historiska landskapsrummet.

Den norra delen av åsträckningen rinner delvis igenom den f.d. Bälunge häradsallmänning. Flera socknar har här haft delar i ängar och utmarker.

Det är rikligt med förhistoriska lämningarna utmed åsträckningens mellersta och södra delar. Tyngdpunkten av de redan kända lämningarna ligger i anslutning till åns sydligaste del med flera storhögar och gravfält från järnåldern och bronsåldersmiljöer som uppvisar rumsliga samband. Bronsålderlämningarna i Broby, pekas ut som en centralplats under samma period och utgör den mest kända miljön inom åns närområde med bl.a. huslämningar, s.k. Brobyhus. Utefter ån uppströms från Broby, ofta intill ravinkanten finns flera stora gravhögar och gravfält med både högar och stensättningar.

Jumkilsåns södra och mellersta delar ligger inom ett *Riksintresseområde för kulturmiljö* – ”Uppsalaslätten och Jumkilsåns dalgång” (C35). Motiveringen lyder;

Sammanhängande odlingslandskap genombrutet av forntida farleder, där bebyggelseutvecklingen belyses av skogstrakternas bronsålderslämningar, järnåldersgravfält, byar, gårdar, kyrkomiljöer m.m.

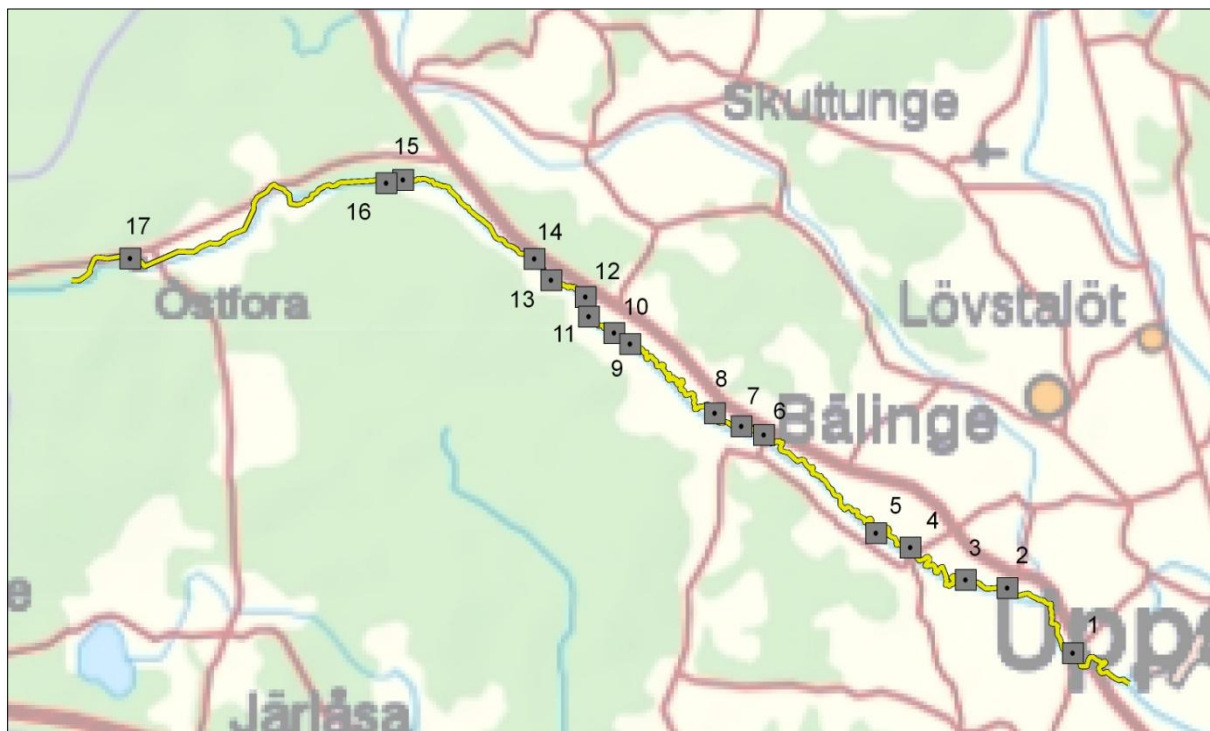
Utdrag ur Forsök med markerade riksintresseområden.

Rapportupplägg:

- En kort objektbeskrivning av området inklusive lagskydd och en av de fyra bedömningarna
- Områdeskarta: svart skraffering – kulturmiljöområdet, lila markering – nyregistrerade/redigerade forn- och kulturlämningar i Forsök, röda markeringar – registrerade forn- och kulturlämningar i Forsök
- Tabell med forn- och kulturlämningar
- Hotbild
- Områdesbeskrivning (topografi – historik – fornlämningar)
- Kulturhistoriskt värde

KULTURMILJÖOMRÅDEN

Inom sträckningen har 17 kulturmiljöer vid vatten dokumenterats och värderats. Av dessa berör nio utpekade vandringshinder för fisk. Av de 17 kulturmiljöerna har fyra bedömts som *Mycket högt värde för kulturmiljön*, sju som *Högt värde för kulturmiljön*, sex *Värde för kulturmiljön*. Inga områden har bedömts som *Ringa värde för kulturmiljön*.

Kulturmiljöerna 1-17 beskrivs från Uppsala och uppströms till Östfora.

• Område 1 - Broby	Mycket högt värde för kulturmiljön
• Område 2 - Nyåker	Högt värde för kulturmiljön
• Område 3 - Åkerby	Värde för kulturmiljön
• Område 4 - Löpsbron	Mycket högt värde för kulturmiljön
• Område 5 - Ångeby	Högt värde för kulturmiljön
• Område 6 - Jumkil-Brotorp	Högt värde för kulturmiljön
• Område 7 - Vallhov	Högt värde för kulturmiljön
• Område 8 - Broby-Broholm	Värde för kulturmiljö
• Område 9 - Ullbolsta	Värde för kulturmiljön
• Område 10 -Tungelbo	Värde för kulturmiljön
• Område 11- Lumpebo-Ullbolsta	Högt värde för kulturmiljön
• Område 12 - Stenviken	Mycket högt värde för kulturmiljön
• Område 13 - Björnarbo säteri	Högt värde för kulturmiljön
• Område 14 - Björnarbo	Värde för kulturmiljön
• Område 15- Sättrarna	Värde för kulturmiljön
• Område 16 - Pålsbo	Högt värde för kulturmiljön
• Område 17 – Östfora	Mycket högt värde för kulturmiljön

OMRÅDE 1 - BROBY

Området har Mycket högt värde för kulturmiljön med ett långt tidsspänn från järnålder fram till idag och sannolikt med rötter i bronsålder. Platsen Broby har varit en betydelsefull plats och viktig ur kommunikationssynpunkt. Områdets skydd omfattas av KML och Riksintresseområde för kulturmiljövården (C35). Broby ingår i urvalet av värdefulla kulturmiljöer i Uppsala kommun, U7:29 Broby, med hänsyn till fornlämningsmiljön och bebyggelsemiljön.

Id i Forsök	Lämningsstyp	Antikvarisk bedömning
Börje 26:1	Hög	Fornlämning
Börje 26:2	Hög	Fornlämning
Börje 27:1	Hög	Fornlämning
Börje 433	Hög	Uppgift om
Börje 434	Bytomt/gårdstomt (Broby)	Övrig kulturhistorisk lämning
Börje 435	Bro	Uppgift om
Börje 436	Dike/ränna	Bevakningsobjekt
Åkerby 3:1	Stensättning	Övrig kulturhistorisk lämning
Åkerby 3:2	Fornlämningsliknande bildning	Ej kulturhistorisk lämning
Åkeby 44	Bro	Uppgift om

Hotbild

Ån har här inga vandringshinder och inga direkta hot. Men om ingrepp skulle göras, i och utmed ån i form av rensningar eller dylikt, är riskerna stora att man förstör de spår som är möjligt att finna efter äldre broar. Den stenskodda rännan pekar även på att det kan ha funnits en kvarn vid ån. Bytomtens direkta läge intill åkanten kan innehålla rester av kulturlager, avsatta eller diförda som sopor. Även bryggor och andra anläggningar skulle kunna uppdagas. Inga av dagens hus ligger i direkt anslutning till ån, varför dessa inte påverkas om inte åflödet skulle höjas avsevärt.

Områdesbeskrivning

Området (640x370 m) ligger i Jumkilsåns nedre del strax norr om tillflödet till Fyrisån på nivåer mellan 10-20 m ö h. Ån har här en slingrande sträckning, med branta men förhållandevis smala åkanter. Landskapet runt om utgörs av ett öppet odlingslandskap. Större delen av området ligger på åns sydvästra sida och omfattas av en historisk bytomt samt gravhögar och på den nordvästra sidan av en gravhög och ett gravfält. Vid ån finns en stensatt ränna, plats för äldre bro samt dagens bro.

Valvslagen stenbro över Jumkilsån vid Broby, byggd 1880 vilket är inhugget i den stenskodda brobanken. 1948 fogades stenbron, ett täckvalv göts och ett nytt broräcke tillkom. Foto: Agnetha Pettersson, 2014.

Broby bytomt (Börje 432), omnämns redan på 1400-talet och byns finns karterad första gången år 1635. Den sträckte sig då ner mot åkanten samt sydväst om andra sidan landsvägen. Fyra av byns fem gårdar låg samlade utmed ån medan den femte låg ca 150 m sydväst om de andra. Under 1800-talet anges att Broby har bestått av sju gårdar, varav en var sergentboställe vid Uppsala kompani, Upplands regemente, och en gård var komministerboställe. Vid laga skifte, som genomfördes i slutet av 1870-talet, flyttade tre gårdar ut (Upplandsmuseet, 1980). Enligt Svenska Gods och Gårdar (år 1938), fanns i byn på 1930-talet två manbyggnader som var uppförda på 1700-talet. Idag präglas byn av en agrar bebyggelse uppförd till stora delar under 1800-talets slut och 1900-talets början. Ett av de mindre uthusen är ingrävd i en större gravhög.

Själva namnet Broby har studerats av flera forskare och anses ha en viktig plats under den förhistoriska eran. Namnet betyder just byn vid bron (Calissendorff, 1986). Broby by har fått ge namn åt den kända bronsåldermiljön med sina "brobyhus" som ligger sydväst om byn. Namnet Broby talar för att här var en viktig överfart, till andra sidan ån. Denna del av Jumkilsån kan ha varit segelbar fram till folkvandringstid (Sandesten, 2013). Ånäten tillsammans med dragställen har varit viktiga under yngre järnåldern och i samband med

omlastning till andra båtar (Larsson, 2007). Broby har legat i korsningen mellan traktens två betydelsefulla vägar, varav den ena kom från Ulltuna och fortsatte utmed Fyrisån och den andra vägen korsade ån och gick mot Ulva (Lindqvist, 1936).

På den äldsta kartan som finns över byn från år 1635 finns en bro markerad, ca 100 m nedströms från dagens bro (Börje 435). På yngre kartor från 1700-talet är bron markerad vid dagens broläge (Åkerby 44). Inga påtagliga spår efter de äldre broarna kunde skönjas. Åsidan på den nordvästra sidan är här väldigt brant. Strax nordväst ut i åfåran är en stensatt ränna (Börje 436), ca 80 meter lång. Rännans funktion kan peka på att man kan ha utnyttjat vattenkraften i denna del av ån, möjligen av en skvaltkvarn norr om rännan, ungefär vid dagen broläge. Vare sig skriftliga uppgifter eller andra lämningar kan styrka att det funnits en kvarn på platsen.

Utdrag ur 1635 års karta över Brobys gårdstomter och äldre broläge. © Lantmäteriet.

Läge för bron enligt 1635 års karta över Broby (från norr). Foto: Bitte Franzén, 2014.

Del av rännen (Broby 436), söder om dagens bro. Foto: Bitte Franzén, 2014.

De förhistoriska lämningarna utgörs av ett gravfält (Åkerby 3:1), flera synliga gravhögar (Åkerby 3:2, Börje 26:1 och 27:1) samt uppgifter om bortodlade högar (Börje 26:2, Börje 433). På 1930-talet undersöktes ett par skelettgravar (Börje 393:1) inom byns marker. Tre högar ska ha undersökts vid Broby (Bratt, 1998:31), varav två år 1930-1931 och en 1663. Dessa högar har bedömts som storhögar och har daterats till 600-1000 e. Kr. Enligt *"Rannsakingar om antiqviteter år 1667"* anges att här har funnits sex högar och att man funnit bl.a. kruka och svärd. Dybeck anger år 1863 att flera högar har förstörts. En av högarna har namnet "Blotsvens hög". Hur många gravhögar som funnits inom området är således oklart, men det pekar dock på att platsen varit åtråvärd som begravningsplats under yngre järnålder.

Utdrag ur storskifteskarta över Broby, år 1764 med gårdstomterna (rosa) och tre högar markerade i kartans norra del (Börje 26:1-2, Börje 433). ©Lantmäteriet

En av gravhögarna vid Broby på ett åkerimpediment. Foto: Bitte Franzén, 2014.

Gravhög

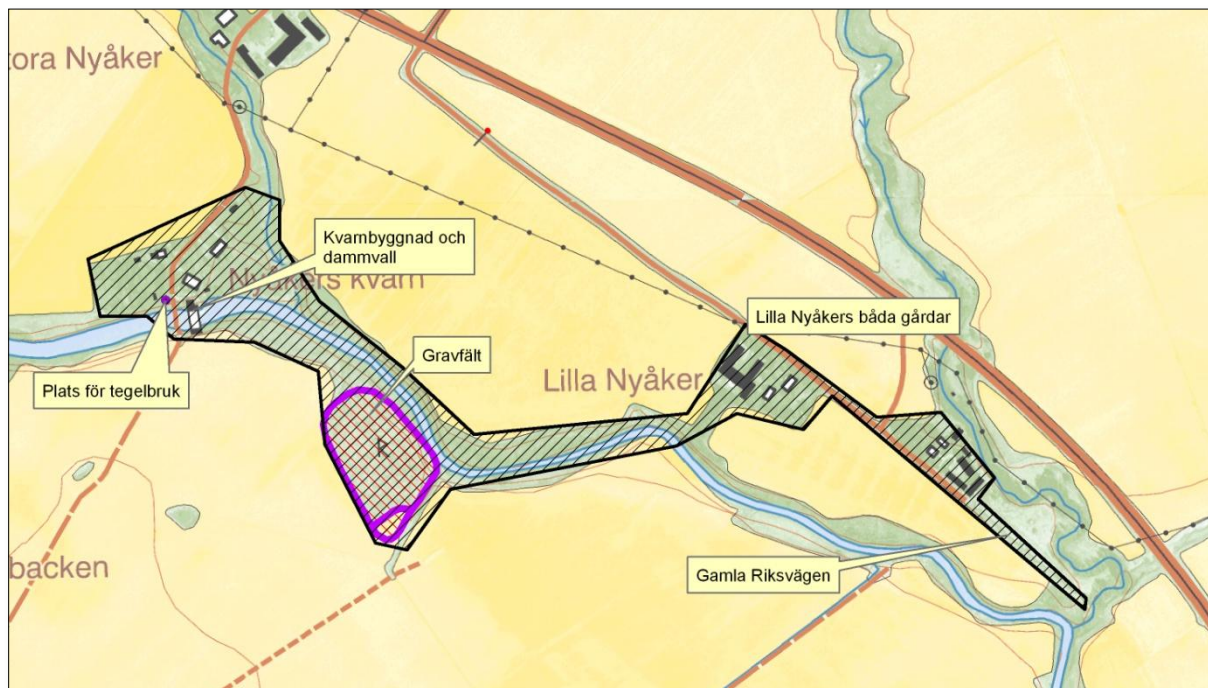
Ett källarhus på Broby bytomt som är ingrävd i en storhög (Börje 27:1). Foto: Bitte Franzén, 2014.

Områdets kulturhistoriska värde

Området har ett vetenskapligt värde med det stora tidsspannet och de många lämningarna. Det ligger inom ett Riksintresseområde för kulturmiljövården (C35) och omfattas av KML. Upplevelsevärdet är stort då byns bebyggelse fortfarande har en agrar prägel med flera äldre hus, varav ett par av gårdarna ännu ligger kvar inom läget för den äldre historiska bytomten, vilket möjliggör att förmedla byns organisation och historik. De stora gravhögarna berättar om områdets nyttjande under yngre järnålder. Man kan säkert utgå ifrån att Broby by har haft både tidigmedeltida och förhistoriska föregångare, varför det med stor sannolikhet finns boplatlager från flera tidsskikt inom delar av området. Platsen vid bron har under lång tid haft betydelse både vad gäller kommunikation, bebyggelse och val av manifesta gravlägen.

OMRÅDE 2 – NYÅKER

Området har Högt värde för kulturmiljön. Områdets skydd omfattas av Riksintresseområde för kulturmiljövården (C35). Bebyggelsemiljön vid Nyåkers kvarn med kvarnbyggnad, dammbyggnad och fall ingår i urvalet av värdefulla kulturmiljöområden i Uppsala kommun, U7:26 Nyåkerkvarn, och i urvalet i Upplandsmuseets bebyggelseinventering från 1982 - 1983. Gravfältet visar på ett för området typiskt läge på åbrinkens kant.

Id i Forsök	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning
Börje 72:1	Gravfält	Fornlämning
Åkerby 45	Tegelbruk	Uppgift om

Hotbild

Dammvallen hotas av utrivning p.g.a. fiskevårdsåtgärder. Gravfältet och de förmodade boplatslägena, ovanför åbrädden ligger skyddade vid en eventuell åtgärd i ån. Ingreppen med ett omlöp kan skada mer då man blir tvungen att skära in i åns branta kanter där möjlighet finns att stöta på äldre dolda lämningar. De båda gårdstomterna berörs inte men dolda lämningar vid åkanten i anslutning till bebyggelsen kan finnas i form av bryggor, broar, fasta fiskeredskap m.m.

Områdesbeskrivning

Området (1200x175 m) omfattar båda sidorna av ån som omges av ett öppet jordbrukslandskap. Inom området finns en kvarnbyggnad, en dammvall, två gårdar (Lilla Nyåker), uppgift om ett tegelbruk, del av gamla Riksvägen och brofästet samt ett gravfält.

Kvarnhuset på åns norra sida är uppfört år 1875, byggd av trä och sten och moderniserat år 1925. Kvarnverket omfattade två par stenar samt valsverk och drevs senare av vattenturbin samt motor. Kvarnbyggnaden är byggd i timmer på huggen stengrund. Den har förändrats senare men bevarat ett karaktäristiskt utseende. Kvarnen är inte i bruk idag.

Dammvallen är byggd av betong och är förstärkt med plåt samt har ett utskov. Den utgör även fundament för dagens bro i betong som vilar på en brobank av sten. En mjölnarbostad uppfördes samtidigt med kvarnen, väster om denna men är nu ersatt av andra hus. Kvarnen anlades på platsen för ett tegelbruk (Åkerby 45) som var i drift mellan 1840-1860-talen (Sveriges Bebyggelse, Uppsala län del III, 1948). Tegelbruket finns utsatt på den Häradsekonomska kartan från 1858-63.

Kvarnhuset vid Nyåker. Foto: Agnetha Pettersson, 2014.

Kvarnhuset och dammvallen vid Nyåker. Foto: Bitte Franzén, 2014.

De två gårdarna vid Lilla Nyåker, flyttade ut från sina tidigare bytomter i samband med laga skiftet 1858, den västra från Åkerby by och den östra från Uggelsta by. Den förra har ett bostadshus från år 1884 med sexdelad plan, och karaktäriseras av en trädgård med ädla lövträd. Den senare, har tidigare ägts av Danvikens hospital. Gårdarna har en enhetlig och välbevarad bebyggelse, från 1800-talets senare del och 1900-talets början.

Den östra gården i Lilla Nyåker, utflyttad i samband med laga skiftet 1858 från Uggelsta by. Närmast t.v. sommarbostad/drängkammare och t.h. bostadshus, bägge uppförda 1885. Foto: Agnetha Pettersson, 2014

Gårdarna ligger på ömse sidor om riksvägens gamla sträckning, parallellt med och norr om Jumkilsån. Riksvägen fick en ny sträckning på 1960-talet. Rester av den gamla vägbanan finns kvar sydost om Lilla Nyåker, liksom rester av brobanken.

Gamla Riksvägen som går mellan Nyåkers gårdar. Foto: Bitte Franzén, 2014.

På åns södra sida är ett gravfält (Börje 72:1) med drygt 60 gravar i form av stensättningar och högar. Gravfältet läge på åsbrinken är anlagt i ett väldigt strategiskt och synligt läge. Gravfältet går inte att geografiskt knytas till någon bebyggelseenhet. Sannolikheten att det i gravfältets närhet finns samtida boplatsslämningar är stora.

Gravfältet med högar exponerade mot ån. Foto: Bitte Franzén, 2014.

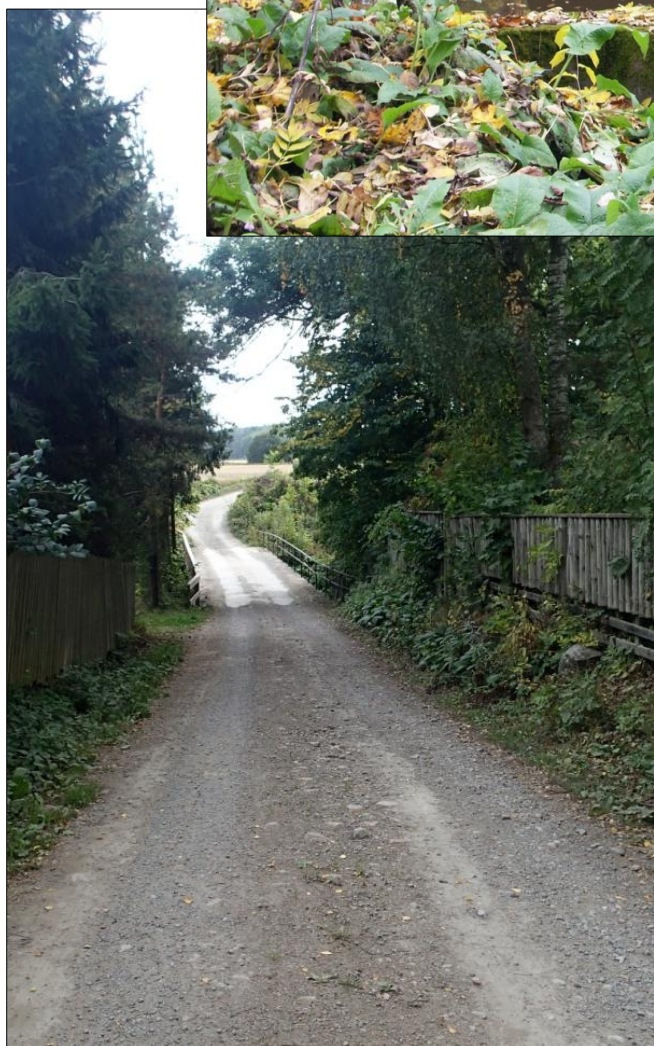
En av stensättningarna på gravfältet. Foto: Bitte Franzén, 2014.

Områdets kulturhistoriska värde

Området har ett högt upplevelsevärde, både den historiska och den förhistoriska berättelsen går att förmedla. Ur kulturmiljösynpunkt utgör Nyåkers kvarn tillsammans med dammen och fallet en värdefull kulturmiljö som ska värnas. Likaså är bevarandet av landskapsbilden med strandbrinkarna i de för Jumkilsån karaktäristiska djupt nedskurna ravinerna viktigt att värna om. Gravfältet är anlagt i ett för området typiskt läge med högar synliga från flera håll.

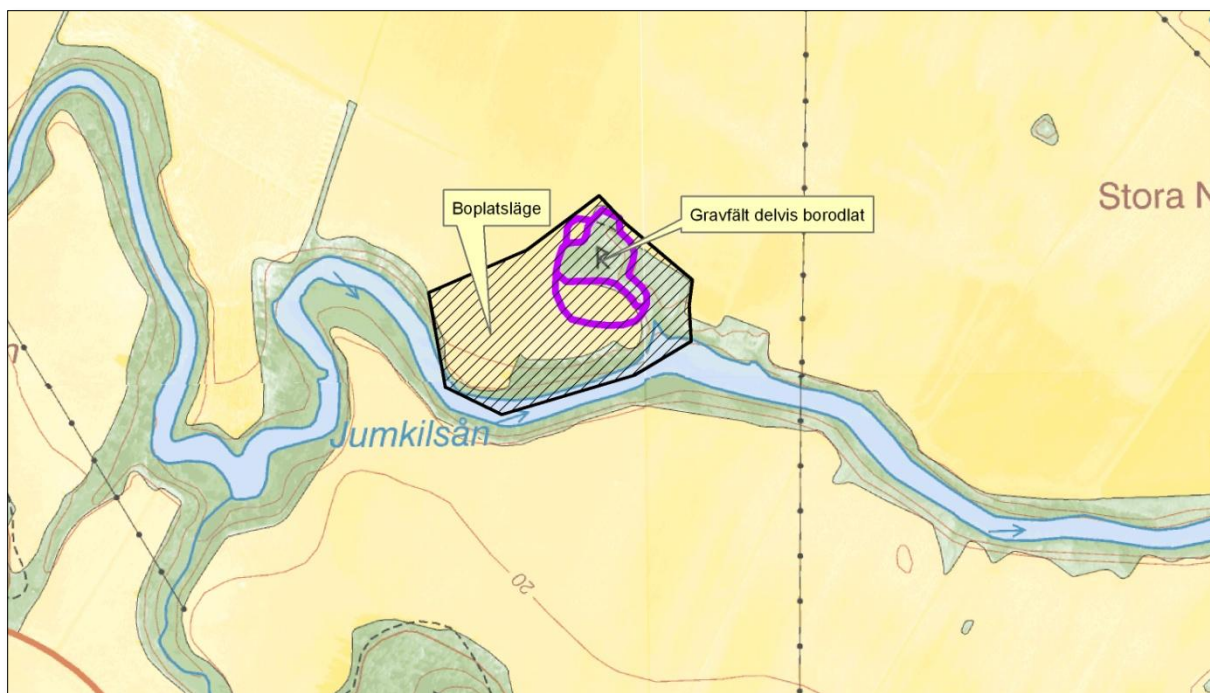
Bron över Jumkilsån uppströms Nyåkers kvarn.
Foto: Agnetha Pettersson, 2014

Vägen och bron över Jumkilsån Foto: Bitte Franzén, 2014

OMRÅDE 3 – ÅKERBY

Området har Värde för kulturmiljön. Områdets skydd omfattas både av KML och Riksintresseområde för kulturmiljövården. Inom området finns förhistoriska gravar och boplatsslägen intill åbrink.

Id i Fornsök	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning
Åkerby 26:1	Gravfält	Fornlämning
Åkerby 26:2	Gravfält	Fornlämning

Hotbild

Inget direkt hot finns idag kopplat till området. Gravfältet och de förmodade boplatsslägena, ovanför åbrädden ligger skyddade vid en eventuell åtgärd i ån, t ex höjt vattenflöde. Däremot om ingrepp görs ner i ån finns möjligheter att det kan finnas dolda lämningar som hör samman med de förhistoriska lämningarna, såsom bryggor, fasta fiskeredskap m.m.

Områdesbeskrivning

Området (270x160) är beläget, ovanför åbrinken och utmed Jumkilsåns norra sida och omfattas av ett gravfält och bortodlade gravar samt boplatsslägen.

Gravfältet (Åkerby 26:1) utgörs av cirka tio högar och stensättningar. Uppgifter finns om bortodlade gravar både norr och söder om gravfältet (Åkerby 26:2) då man tidigare registrerat ca 15 gravar. Möjligheten att gravfältet varit ännu större finns, samt att samtida boplatsslager finns att finna i anslutning till gravfältet. Gravfältet tillhör sannolikt Åkerby by. Även byn kan ha haft ett äldre läge närmre ån. Aktiviteter vid åkanten kan ha förekommit i samband med äldre bebyggelse.

Hög på gravfältet Åkerby 26:1. Foto: Bitte Franzén, 2014.

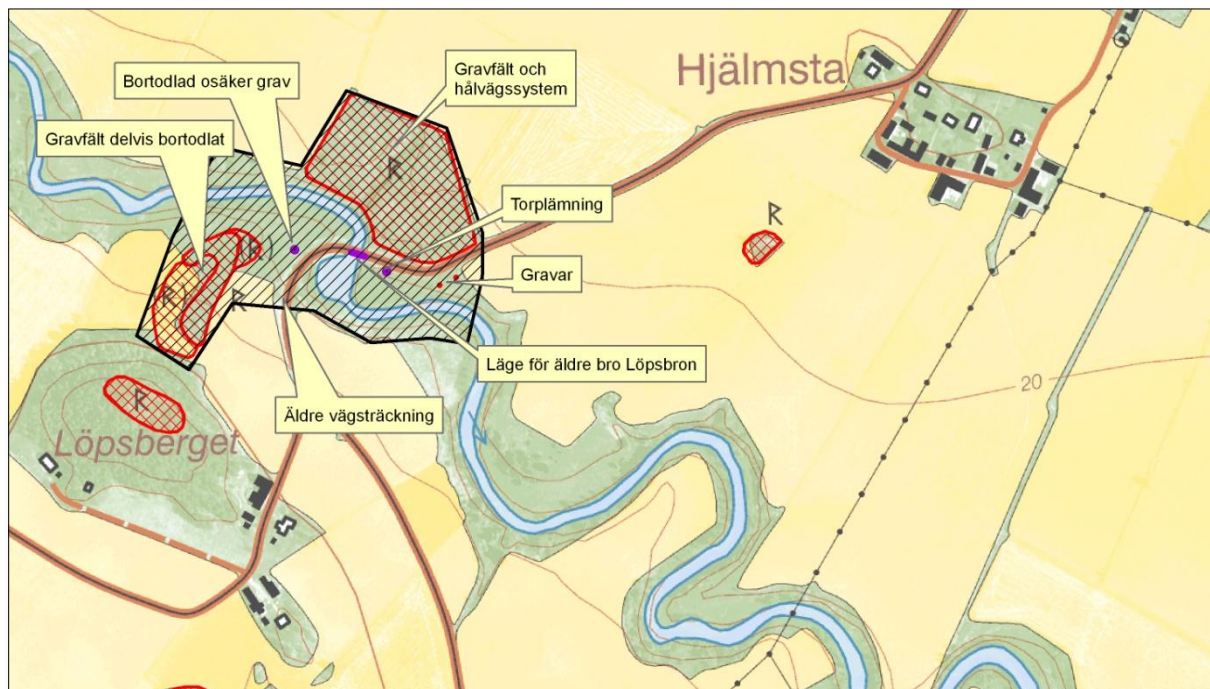
Boplatsläge utmed ån intill gravfält Åkerby 26:1-2. Foto: Bitte Franzén, 2014.

Områdets kulturhistoriska värde

Området har ett högt vetenskapligt värde, då möjligheter finns att knyta gravfält till bebyggelseenhet. Flera av yngre järnålderns gravar och gravfält inom åsträckningens kanter har ett strategiskt läge som detta, på åbrinken. Sannolikheten är stor att man även bott intill åbrädden. Det topografiska läget, i ett åkerlandskap, gör det dock svårtillgängligt för allmänheten.

OMRÅDE 4 - LÖPSBRON

Området har ett **Mycket högt värde för kulturmiljön**. Det skyddas av KML och Riksintresseområde för kulturmiljövården. Området pekar på en viktig kommunikationsplats med lång kontinuitet samt med storhögar i markerade lägen.

Id i Forsök	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning
Åkerby 9:1	Gravfält och hålvägssystem	Fornlämning
Åkerby 11:1	Hög	Fornlämning
Åkerby 11:2	Stensättning	Fornlämning
Åkerby 43	Lägenhetsbebyggelse (torp)	Uppgift om
Börje 215:1	Bro	Uppgift om
Börje 216:1	Fornlämningsliknande lämning	Ej kulturhistorisk lämning
Börje 217:1	Gravfält	Fornlämning

Hotbild

Det finns ingen utpekad hotbild ur fiskevårdssynpunkt på platsen. Alla åtgärder som ska göras som berör vägen och bron ligger inom fornlämningsområde för de kända fornlämningarna. Äldre broar har funnits på platsen. Skulle vattenståndet höjas väsentligt finns risk för ras på åns kanter och därmed berörs fornlämningarna.

Områdesbeskrivning

Inom området (370x265 m) finns ett gravfält, gravar, hålvägssystem, plats för torp och bro belägna på åns båda sidor. Ån rinner här i slingrande meandrar med en brant åbrink på den norra sidan, medan den södra sidan är mer sluttande. Genom området går idag en väg och bro. Vägen skär rakt igenom åbrinken och delar gravfält och gravhögar åt. Området norra sida betas av nötkreatur.

Vägen har samma sträckning som på 1690 års karta över Ångeby och på 1792 års karta över byn finns även bron markerad som "Löpsbron" (Börje 215:1). Dagens bro ersatte 1956 en äldre stenvalvsbro från år 1850 som i sin tur förmodligen ersatte den bro som fanns på

1700-talet. Historisk bebyggelse har funnits i form av ett soldattorp, på åns norra sida (Åkerby 43), vilken finns markerat på 1792 års karta över byn Ängbys ängsmarker. På platsen för torpet finns idag enbart ett par fruktträd som skvallrar om dess läge.

Den tidigare befintliga valvslagna stenbron, Löpsbron, uppförd 1850 över Jumkilsån söder om Åkerby kyrka och Hjälmså, med system av hålvägar i ravinen. Foto: Anton Andersson, 1945 – 1950 (UM, AA097)

Dagens bro från 1970 tagen ifrån nordväst på gravfältet Åkerby 9:1. Foto: Bitte Franzén, 2014.

På åns norra sida och sluttning är ett gravfält och ett hålvägssystem (Åkerby 9:1). Gravfältet består av ca 60 gravar varav cirka 16 högar och ligger i huvudsak uppe på brinken men även

ner i sluttningen. Ungefär hälften av gravarna kan idag identifieras, varav flera större gravhögar. Gravfältet delas av en ravin som använts som färdväg. I den och i dess kanter går ett hålvägssystem (S-N) som börjar nere vid ån och går i två huvudfårar upp för slänten. De delar sig i dess övre partier i mindre avstickare. Öster om vägen på samma sida är en hög och en stensättning (Åkerby 11;1-2). Högen har idag en diameter på 12 meters diameter men delar är bortschaktade av vägbygge och odling, så högen har varit betydligt större. På den södra sidan av ån är ett till stora delar bortodlat gravfält (Börje 217:1) vilket enligt uppgift har utgjorts av cirka 40 gravar, flertalet stensättningar men även åtta högar. Idag kan enbart några förhöjningar skönjas.

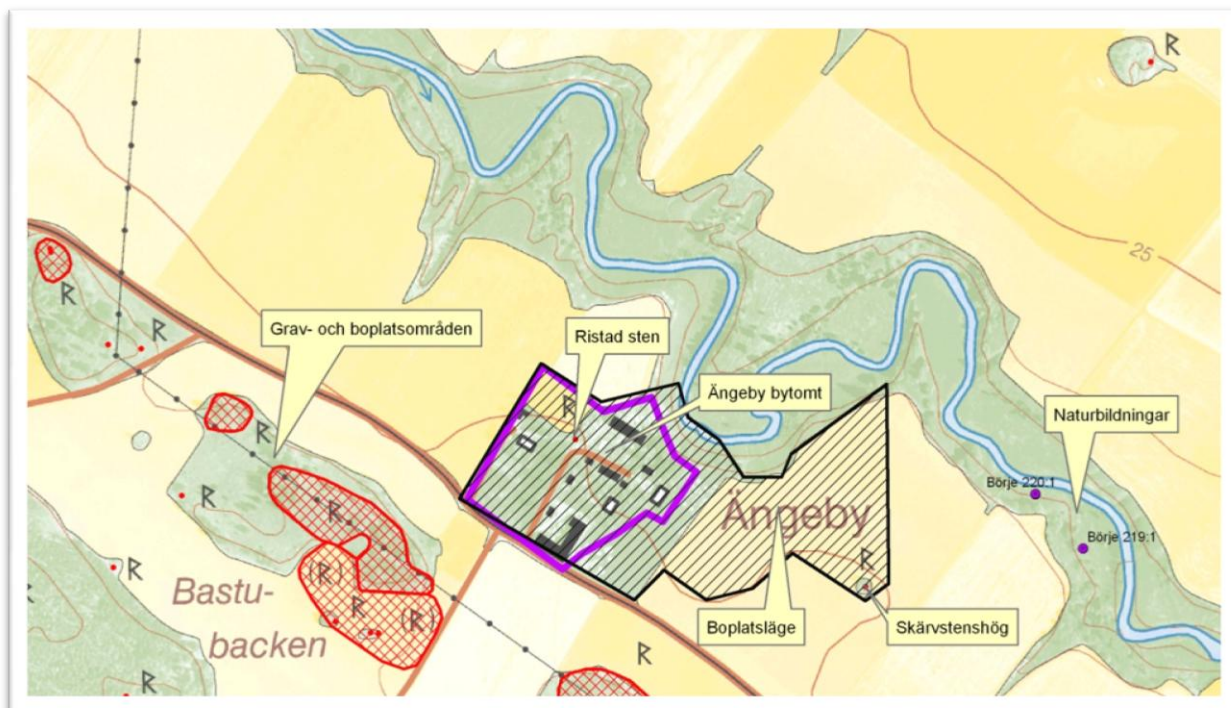
Högar i krönläge på gravfält Åkerby 9:1. Foto: Bitte Franzén, 2014.

Områdets kulturhistoriska värde

Området har ett mycket stort kulturhistorisk och vetenskapligt värde, med en kontinuitet från förhistorisk tid fram till idag, med hålvägssystem och generationer av broar. De stora gravfälten med inslag av storhögar på markerade punkter gör att platsen vid överfarten har haft en central roll under förhistorisk tid. Här har även de samtida boplatserna med stor säkerhet legat, möjligen något uppdragna på klinterna. Det visar också ängsmarkernas utnyttjande under historisk tid utmed åkanterna samt med soldattorpets läge med dess lilla tomt och åker i utkanten av byns inägomark. Bruksvärdet, med en lång kontinuitet vad gäller kommunikationslämningar med dagens väg och bro, äldre broar, ett vadställe med hålvägssystem flankerad av markerade gravhögar visar på att man använt denna överfart i mer än 1000 år.

OMRÅDE 5 – ÄNGEBY

Området ligger inom Riksintresseområde för kulturmiljövården (C35) och omfattas delvis av KML. Området har ett Högt värde för kulturmiljön med en bytomt med en äldre samlad bebyggelse, en rest sten, en skärvtenshög och möjlig boplat.

Id i Forsök	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning
Börje 281:1	Skärvtenshög	Fornlämning
Börje 295	Rest sten (med ristning)	Fornlämning
Börje 434	Bytomt/gårdstomt (Ängeby)	Övrig kulturhistorisk lämning

Hotbild

Ingen direkt hotbild finns av området. Skulle aktiviteter ske nere vid de planare partierna vid åkanten kan lämningar finnas som inte är kända som hör samman med bytomten.

Områdesbeskrivning

Området (435x200 m) är beläget på åns södra sida. Ån är här slingrande och djupt nedskuren med både breda och branta sluttningar. I åns nedre partier finns planare ytor som idag utgör betesmark (dessa kunde enbart besiktigas från åbrinkens kant).

Inom området finns Ängeby bebyggda bytomt, en rest sten med ristning och en skärvtenshög samt boplatslägen.

Ängeby by (Börje 434) ligger i huvudsak på den plana delen ovanför åbrinken, som här är väldigt brant. Även den historiska bytomten har ungefär samma läge som dagens och sträcker sig ned mot åbrinkens övre del. Byn finns skriftligt belagd sedan år 1322 och den äldsta kartläggningen av byn är från år 1635. Ängeby bestod då av fyra kronohemman och ett frälsehemman. Vid laga skifte på 1800-talet flyttades fyra av de sex gårdarna, som då uppges finnas i byn, väster- och söderut om byn medan två av gårdarna låg kvar på samma

läge. Den historiska byns tomter är idag till stora delar bebyggda och har en agrar prägel med äldre boningshus och uthus. Dessa är i huvudsak uppförda i slutet av 1800-talet och i början av 1900-talet (Svenska Gods och Gårdar, 1938). Byns gravfält ligger sydväst om byn och utanför "kulturmiljöområdet".

På en av tomterna finns en rest sten (Börje 295:1) med en ristning av en fågel på ena sidan.

Skärvstenshögen (Börje 281:1), ligger mitt i dagens åkermark, ovanför åbrinkens kant. Den angavs vid revideringsinventeringen 1979 som en osäker skärvstenshög men har bedömts som fornlämning. Vid årets inventering kunde ingen närmare besiktning göras av lämningen p. g. a. tät vegetation. Ytan mellan bytomten och skärvstenshögen utgör ett mycket bra förhistoriskt boplatssläge, likväl som för ett äldre byläge.

Boplatssläget och i bakgrunden skymtar skärvstenshögen (Börje 281:1). Foto: Bitte Franzén, 2014.

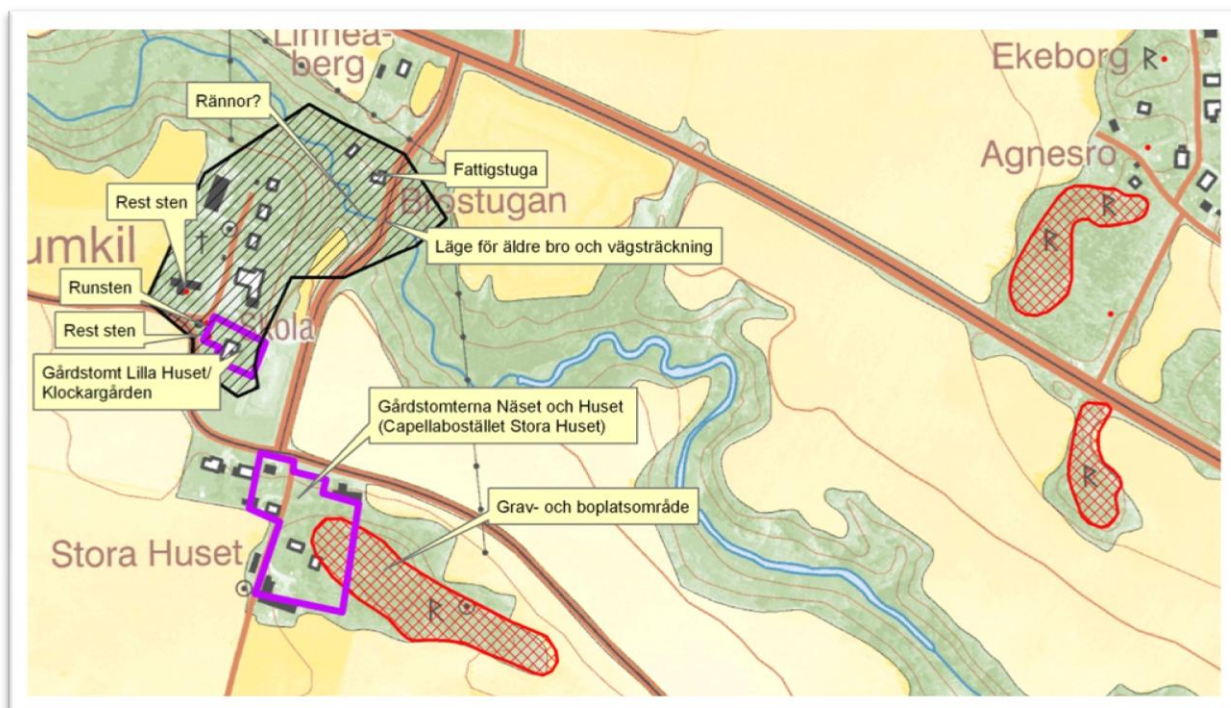
En tidigare registrerad naturbildning i åbrinkens sluttning har fått utgå (Börje 221:1). Området betas idag och har synliga många smala terrasseringar utmed sluttningen, vilket visar att den utsatts för djurens trampande i sidled i den branta sluttningen, under en längre tid.

Områdets kulturhistoriska värde

Området som ligger inom Riksintresseområde för kulturmiljövården har bedömts ha högt värde för kulturmiljön. Upplevelsevärdet och bruksvärdet av den historiska miljön med en agrar bebyggelse på tomterna och med ett aktivt jordbruk gör att det finns stora värden. Kopplingen till förhistorisk tid finns förutom till bygravfältet (utanför området) även till skärvstenshögen samt boplatssläget mellan denna och bytomten vilket kan förmedla ett bebyggelsemönster från förhistorisk tid till historisk tid.

OMRÅDE 6 – JUMKIL-BROTORP

Området har skydd av KML och ligger inom Riksintresseområde för kulturmiljövården (C35). Området har Högt värde för kulturmiljön och visar på ett sockencentra med intilliggande gårdar samt ett ålderdomligt vägnät med lång kontinuitet.

Id i Fornsök	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning
Jumkil 26:1	Rest sten	Fornlämning
Jumkil 27:1	Runsten	Fornlämning
Jumkil 27:2	Rest sten	Fornlämning
Jumkil 182	Bytomt/gårdstomt (L & S Huset och Näset)	Övrig kulturhistorisk lämning

Hotbild

Området utgör ett vandringshinder för fisk då kulverten under bron kan utgöra ett problem. Både äldre brolämningar och möjligt läge för kvarn kan komma att skadas.

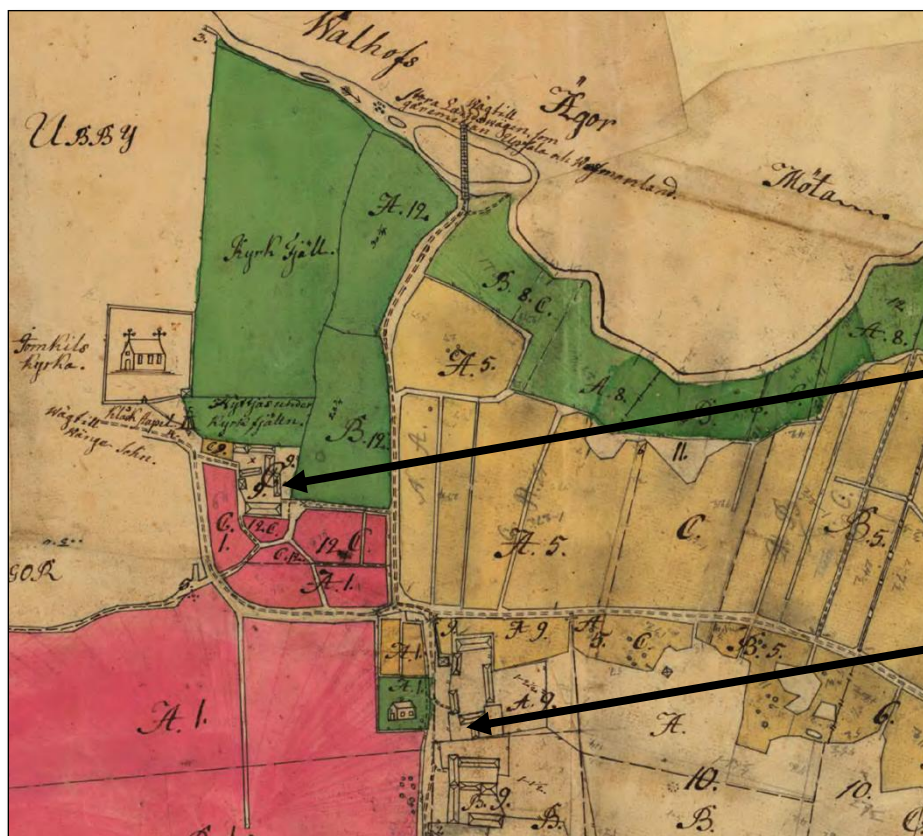
Områdesbeskrivning

Området (285x185 m) ligger i anslutning till Jumkils kyrka och sträcker sig på båda sidor om ån. Ån rinner här i en ganska smal ravin omgiven av ett öppet odlingslandskap. Inom området, sydöst om ån ligger kyrkbyn med Jumkils kyrka, en gårdstomt, en runsten och två resta stenar, samt nordöst om ån en äldre bebyggelse. Över ån går dagens väg och bro. Norr om bron delar sig ån i två rännor, delvis stenskodda. Intill kyrkan ligger idag flera skolbyggnader.

Kyrkan är anlagd en bit ovanför åbrinken, med en brant sluttning ner mot ån. Kyrkan är från 1300-talet och uppförd i gråsten. Intill kyrkan finns en klockstapel från 1700-talet av trä med spånklädnad samt skola och ett församlingshem som är inrymt i den gamla klockarbostaden.

Äldre uppgifter uppger att det under 1500-talet låg en by med två gårdar intill kyrkan med namnet Huset (Upplandsmuseet, 1980). Under 1600-talet delades byn så att en gård, Stora huset, flyttades och blev komministerboställe, medan Lilla huset jämte byns kvarn

(Husskvarn – dagens Vallhofs kvarn), kom under herrgården Vallhov (Upplandsmuseet, 1980). Enligt en lantmäteriakt från 1638 över Näset låg "Klockargården" intill och sydöst om kyrkan (Jumkil 182), på platsen för dagens församlingshem. På en yngre karta från år 1777 står det Lilla Huset för samma plats. Ca 75 m söder om denna tomt finns ytterligare två tomter som verkar ingå i samma by. De är under olika tider benämnt Näset och Lilla Huset eller Stora Huset (Jumkil 182). Om namnet Huset skulle kunna kopplas till en Husaby, en kungsgård som ingått i godscomplexet runt Uppsala öd, saknas belägg för.

Lilla Huset år 1777.

Den norra gården står som Näset och södra gården som Stora huset år 1777

Utdrag ur 1777 års geometriska avmätning av Näsets, Stora och Lilla Husets hemägor. ©Lantmäteriet

Näset enligt 1635 års karta

Klockargården och Näset enligt 1635 års karta

Utdrag ur 1635 års karta över, Stora och Lilla Husets hemägor. ©Lantmäteriet

Bebyggelsen på åns nordöstra sida utgörs av "Brostugan" bebyggt med ett större och mindre boningshus. Brostugan har tidigare utgjort fattigstuga och finns upptagen på den Häradsekonomska kartan från år 1859-63. På en äldre kartakt över Stora och Lilla huset från år 1777 finns inga hus markerade på platsen, varför man får anta att bebyggelsen tillkommit efter år 1777. Brostugan nyttjas idag som permanentboende.

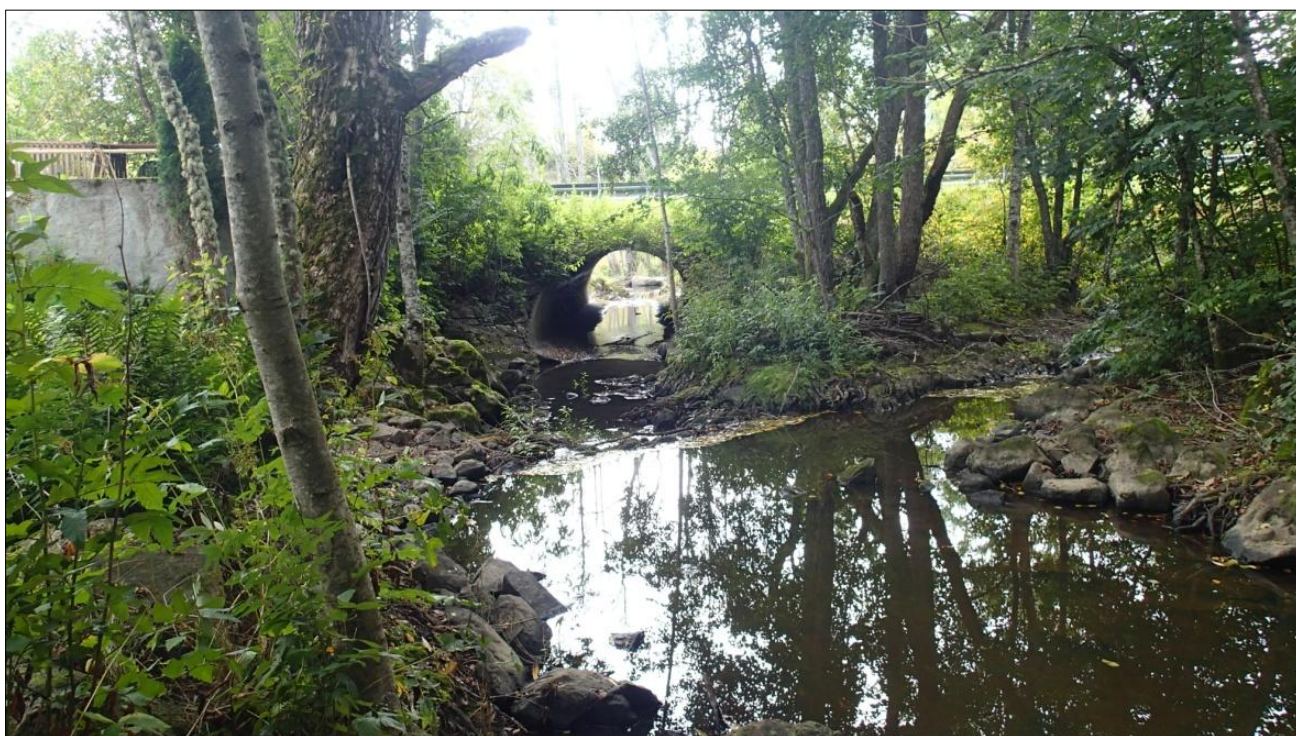
En äldre bro kallad "Näsbron" var föregångare till dagens bro. Det anges i en beskrivning från 1949 att den var smal och ålderdomlig tillverkad av ohuggna stenar (Lindgren, 1949). Bron finns markerad på den äldsta kartan från år 1635 över Näset. På 1777 års karta, över Stora och Lilla Huset, är bron också tydligt markerad och är ca 40 m lång och går över en liten ö i åns mitt. Att bron är anlagd på en mindre ö i ån kan man idag se nordväst om bron medan området sydöst om bron är helt igenväxt. De två rännorna som bildas på var sida om ön är delvis stenskodda och vid Brostugans åstrand finns kantskoningar och stenrader intill och över ån. Dessa spår pekar på att man kan ha utnyttjat vattenkraften här t ex av en kvarn. Detta har i så fall skett före 1777, då det helt saknas uppgifter om att här har funnits någon kvarn. Resterna är så vaga att de inte har registrerats i Fornsök. Under bron går idag en stor kulvert.

Bro över Jumkilsån vid Jumkils kyrka år 1959.
Foto: B. Edestrand (ATA)

Jumkilsån delar sig i två fåror på ömse sidor om ön vid broöverfarten. Utdrag ur storskifteskarta år 1777, över bl.a. Näset. ©Lantmäteriet

De två rännorna, norr om bron och trumman under bron som utgör ett vandringshinder för fisken.
Foto: Bitte Franzén, 2014.

Dagens bro över Jumkilsån 2014. Foto: Bitte Franzén (från söder), 2014.

Runstenen (Jumkil 27:1 U917) är rest intill klockstapeln, efter det att påträffats vid den västra kyrkodörren vid renovering av kyrkan på 1930-talet. Inskriften är från 1000-talet med texten "Ärnfast och Stenbjörn (och) Torsten läto (resa stenen) efter Jorud, sin fader, Disälv". En av

de resta stenarna (Jumkil 27:2) är rest intill runstenen. Den är knappt en meter hög och man har inte funnit några ristningar på dess sidor.

Den andra resta stenen (Jumkil 26:1) är även den ca en meter hög och står intill kyrkan och på dess ena sida finns ett inristat kors och djurslingor.

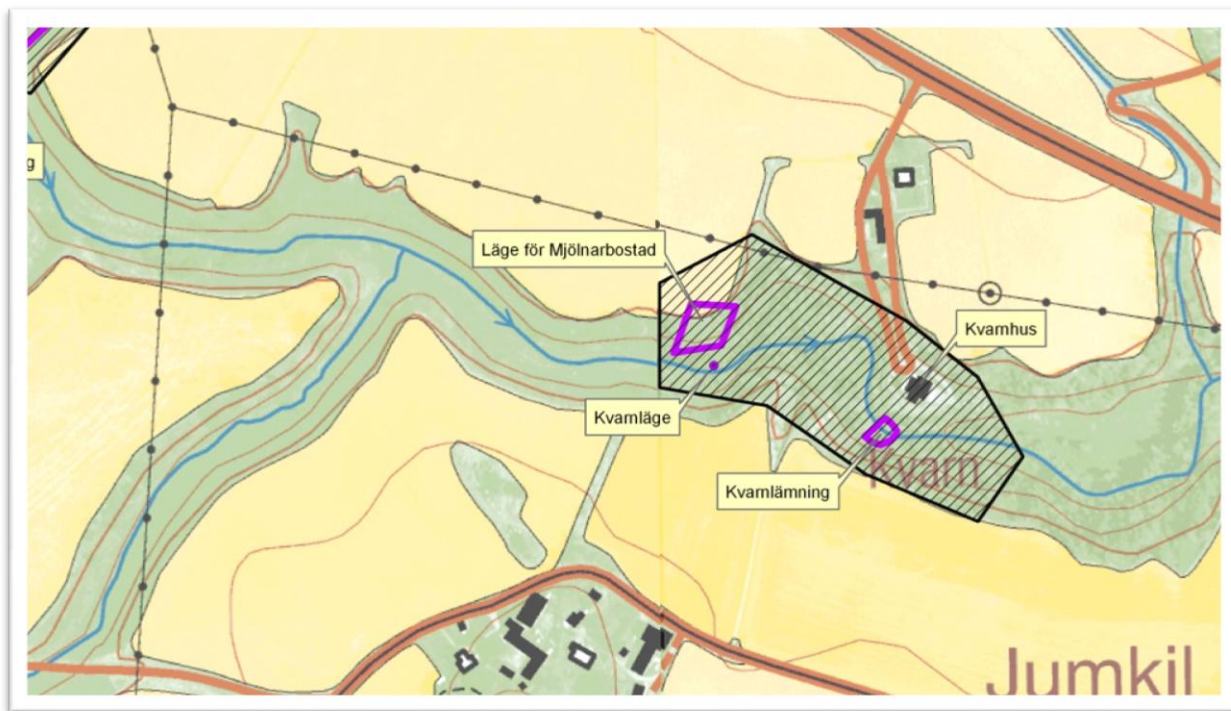
Resta stenen intill kyrkan, Jumkil 26:1. Foto Bitte Franzén, 2014.

Områdets kulturhistoriska värde

Området har ett högt kulturhistoriskt värde. Det utgör ett sockencentra med kyrka och läge för gårdstomt, f d fattigstuga och en kommunikationspunkt med äldre vägnät och bro, runsten och resta stenar som tidigare kan ha stått intill ån och bron. De kulturhistoriska sammanhangen är lätta att förstå och att uppleva. Sockencentrat är fortfarande i bruk med kyrka, skola, församlingshem, gårdar och väg över ån med bro.

OMRÅDE 7– VALLHOVS KVARN

Området har ett Högt värde för kulturmiljön och skyddas av KML. Området visar på åns utnyttjande i form av en äldre kvarnmiljö från 1600-1700-talen fram till 1900-talets kvarnhus. Vallhofs kvarn och Vallhofs säteri ingår i urvalet i Upplandsmuseets bebyggelseinventering från 1982 – 1983.

Id i Forssök	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning
Jumkil 171	Kvarn	Fornlämning
Jumkil 172	Lägenhetsbebyggelse	Uppgift om
Jumkil 173	Kvarn	Uppgift om

Hotbild

Ingen direkt hotbild finns vad gäller fiskevårdsåtgärder. Dammvallen anses så raserad att vattenflödet ändå kan passera. Lämningarna efter den norra kvarnen kan finnas i åkanten varför en årensning kan radera ut eventuella spår efter denna.

Områdesbeskrivning

Området (300x112 m) ligger i huvudsak på den nordöstra sidan av ån, som här rinner slingrande i en strid ström från nordväst mot sydöst i en brant ravin och omges av åkermark. Inom området finns ett kvarnområde med dammvall och uppgift om en kvarn och en mjölnerbostad, samt ett kvarnhus.

Vallhofs kvarn som idag finns på platsen är uppförd under 1800-talet, med liggtimmerstomme på stengrund. Kvarnverket omfattade två par stenar. Tillbyggnaden från 1961 har väggar i sinuskorrugerad plåt. Kvarnen byggdes om år 1967. Den drevs med elektricitet efter det att dammvallen rivits på 1940-talet. Vallhofs kvarn har legat under byn Huset invid Jumkils kyrka, då under namnet Husskvarn. Under 1600-talet hamnade en del av byn, Lilla Huset, tillsammans med kvarnen under det år 1635 bildade säteriet Vallhov, och kvarnen fick namn efter detta.

Vallhøvs kvarn med äldre liggtimrad del och tillbyggnad från 1961. Foto: Bitte Franzén, 2014

Lämningarna inom kvarnområdet förutom kvarnhuset, utgörs av en dammvall (Jumkil 171), som är kallmurad och ett par meter hög och ca 45 meter lång och sträcker sig över delar av ån. Den nordöstra delen av dammvallen är kraftigt skadad och raserad medan den är välbevarad utmed den sydvästra delen med en kvadratisk öppning, troligen för dammluckan. Kvarnen finns utsatt på en karta över Broby från år 1757.

Den sydvästra delen av dammvallen. Foto: Bitte Franzén, 2014.

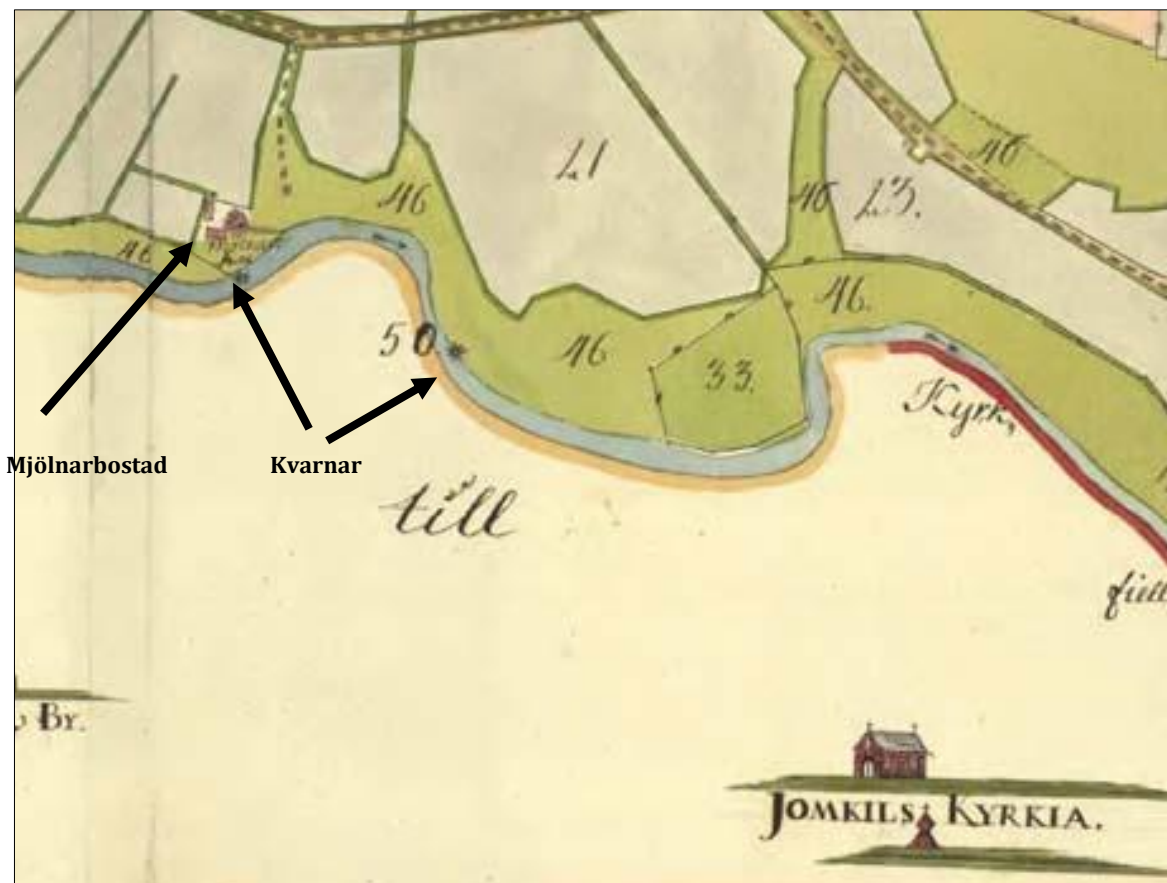

Ovan är en kvadratisk öppning i dammvallen och till vänster en
handsmidd detalj i murverket. Foto: Bitte Franzén, 2014.

Rester efter den raserade dammvallen och/eller äldre kvarnhus. Foto: Bitte Franzén, 2014.

På samma karta finns från år 1757 en uppgift om en kvarn uppströms (Jumkil 175) samt en mjölnarbostad (Jumkil 172). Mjölnarbostaden ska ha legat på den nordöstra kanten och ner mot den branta ravinen samt kvarnen strax nedanför. Inga tydliga spår från dessa återfinns på platsen. Än intill kvarnläget är här bredare och har sannolikt utgjort dammen för kvarnen nedströms vid dammvallen.

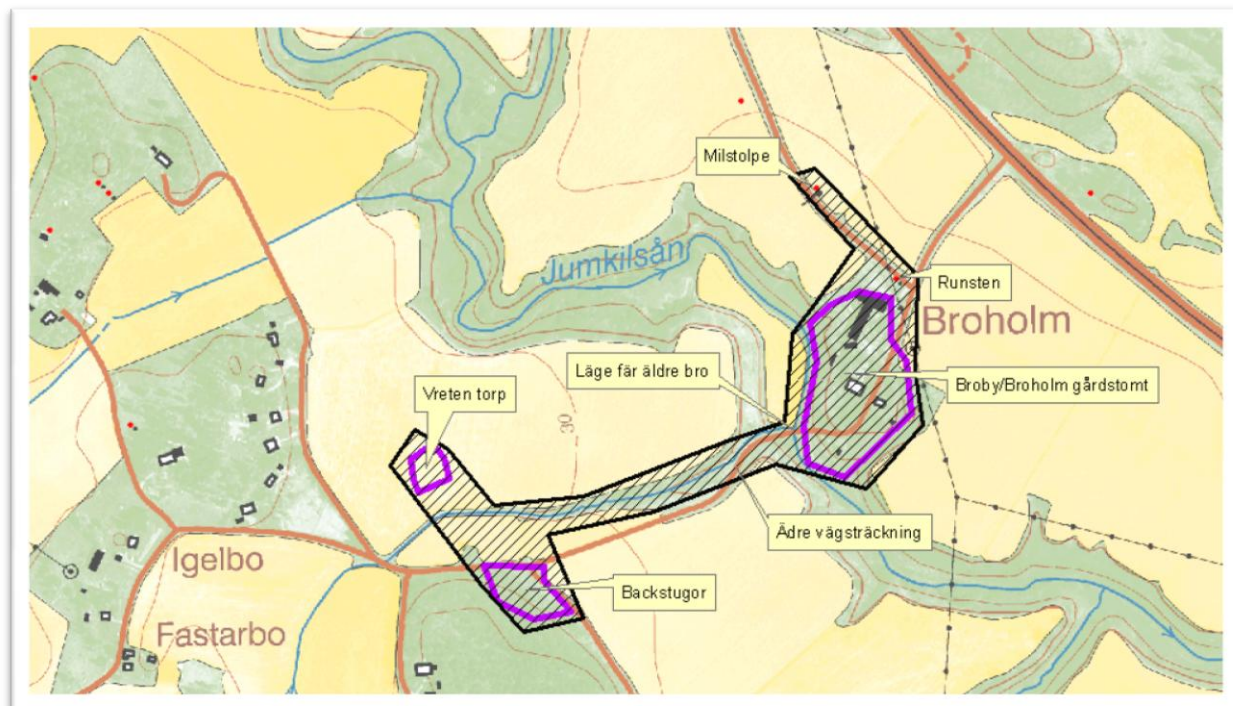
Utdrag ur en karta över Broby från år 1757. ©Lantmäteriet

Områdets kulturhistoriska värde

De kulturhistoriska värdena relaterat till vatten inom området är stora, dels med det välbevarade kvarnhuset dels med platsens historik med kvarn och mjölnarbostad som funnits här under 200 år. Upplevelsevärdet utgörs av kvarnhuset, dammvallen och det forsande vattnet, men förståelsen finns även för det under flera hundra års nyttjande av vattenkraft.

OMRÅDE 8 – BROBY (BROHOLM)

Området har ett Värde för kulturmiljön och skyddas delvis av KML. Området vid ån visar på en viktig kommunikationspunkt med lång kontinuitet. Broholms gård ingår i urvalet i Upplandsmuseets bebyggelseinventering från 1982 - 1983.

Id i Forssök	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning
Jumkil 9:1	Runsten	Fornlämning
Jumkil 64:1	Milstolpe	Fornlämning
Jumkil 180	Träindustri	Övrig kulturhistorisk lämning
Jumkil 181	Ristning, medeltida/historisk	Övrig kulturhistorisk lämning

Hotbild

Mindre fiskevårdsåtgärder är föreslagna på platsen i anslutning till bron. Sedimentfållor och lekgrus föreslås som åtgärder. Bron har sannolikt äldre föregångare varför en fiskeriåtgärd i ån kan komma att förstöra rester efter bl.a. äldre brokonstruktioner.

Områdesbeskrivning

Området (600x200 m) sträcker sig på båda sidor om ån, som här flyter i en djup och bred ravin med betesmark på slänterna. Ån omges i övrigt av en öppen jordbruksmark. Från väster rinner ett biflöde ner och ansluter intill ån vid dagens bro. Området utgörs av en gårdstomt, en runsten, en milstolpe och en vägsträckning med plats för en äldre bro.

Broby, senare namn är Broholm (Jumkil 177), finns första gången kartlagd på en kartakt från år 1757. Broby utgjorde då en av gårdarna i byn medan den andra gården utgjordes av Wallby i samma socken (senare Wallhof säteri). Äldsta skriftliga belägg för Broby är från år 1417. Under 1700-talets senare hälft anlades en herrgård på platsen vilken var i samma familjs ägor som Vallhov (Upplandsmuseet, 1980). Namnet Broholm kom in i jordeboken först under 1800-talet (Callisendorff, 1986). Namntolkningen är vad namnet anger sig ut för

att vara, byn vid bron. Gården är idag bebyggd med boningshus och uthus uppförda under 1900-talet.

I kanten av byn, intill den gamla landsvägen är en runsten samt en milstolpe. Runstenen (Jumkil 9:1, Upplands runinskrifter 920) är sönderslagen men sammanfogad. Den påträffades utefter vägen mellan Broholm och Blacksta. Texten lyder; ” *Ingemar? Och Anund, de läto resa denna sten efter Hedenbjörn och Fastbjörn och...sin fader. Gud hjälpe hans själ*”. Milstolpen finns markerad som en rest sten redan på 1757 års karta utefter den gamla landsvägen som ännu idag utgör en väg mellan byarna.

Runsten Jumkil 9:1, vid bygatan. Foto: Bitte Franzén, 2014.

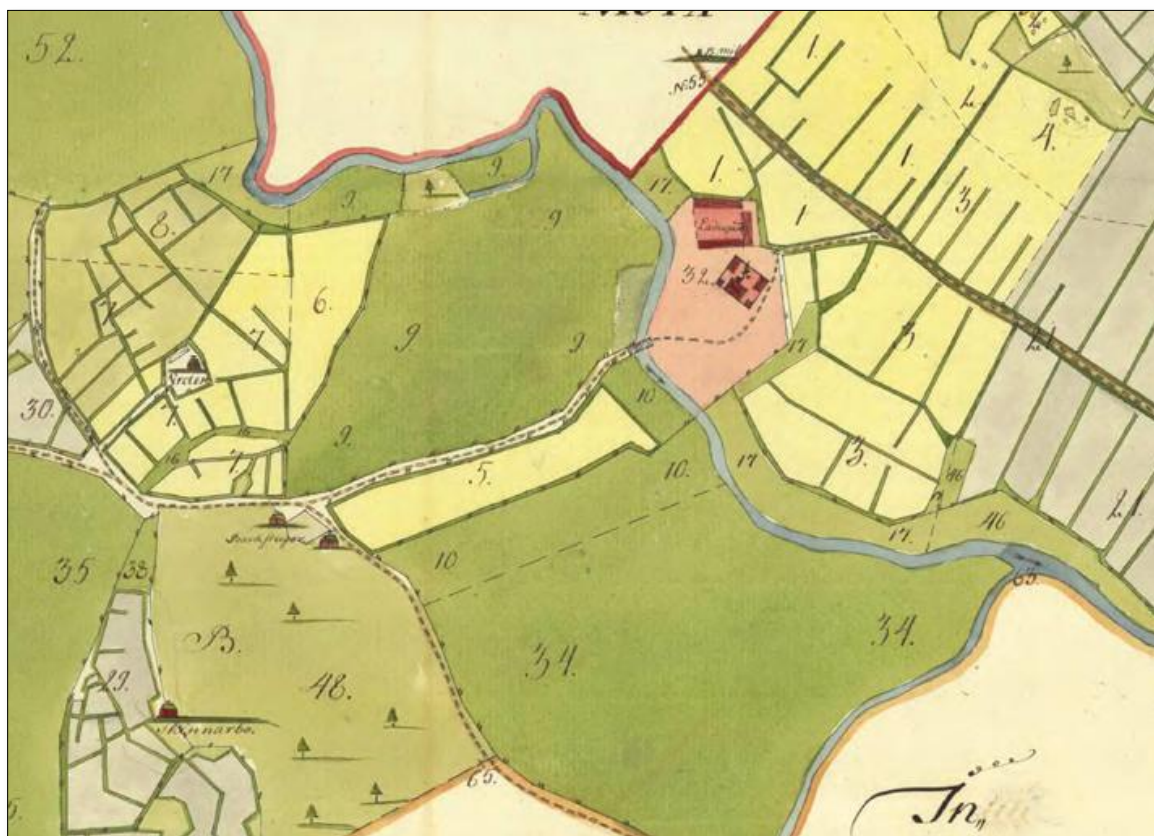

Dagens bro vid Broholm. Foto: Bitte Franzén, 2014.

Dagens bro över ån utgörs av en träbro, vilande på kallmurade stenfundament. Broläget finns med på kartan från år 1757. Intill åns nordvästra sida finns en f.d. smedja.

Smedja från 1900-talets första del, strax sydost om Broholms gård och norr om Jumkilsån och bron.
Foto: Agnetha Pettersson, 2014.

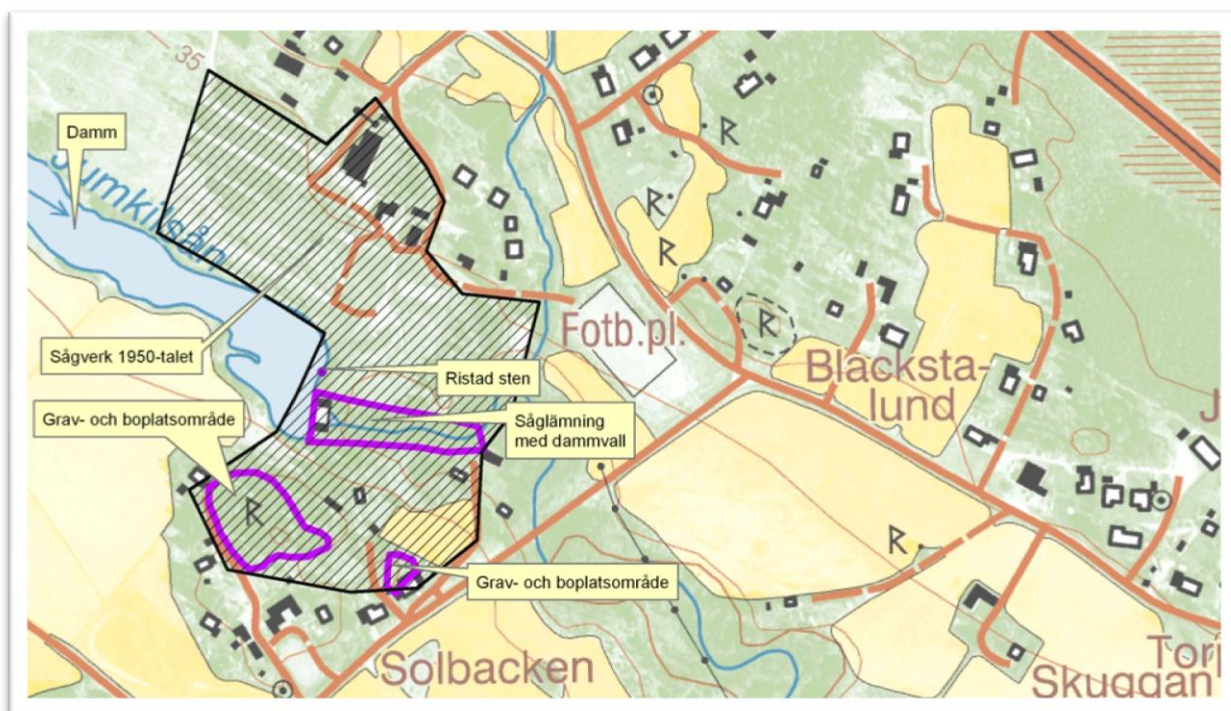
Utdrag ur 1757 års karta över Broby/Broholm. ©Lantmäteriet

Områdets kulturhistoriska värde

Området har ett kulturhistoriskt värde och pekar framförallt på ett område med flera kommunikationspunkter. Gårdstomten vid bron (med äldre föregångare), runsten och milstolpe invid äldre vägsträckning gör det lätt att förstå området som en historisk viktig plats med en passage över ån. Bebyggelselägena, intill biflödet till Jumkilsån, visar vattnets betydelse även för torp, backstugor och smedja.

OMRÅDE 9 – ULLBOLSTA

Området har Värde för kulturmiljön och omfattas av KML. Den visar på en industriell utveckling av lokala sågverk som kom att försvinna under 1900-talets andra hälft.

Id i Fornsök	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning
Jumkil 88:1	Grav- och boplatsoområde	Fornlämning
Jumkil 121:1	Grav- och boplatsoområde	Fornlämning
Jumkil 180	Träindustri	Övrig kulturhistorisk lämning
Jumkil 181	Ristning, medeltida/historisk	Övrig kulturhistorisk lämning

Hotbild

Åtgärder kan komma ifråga för att sanera området. Sågområdet nordöst om ån och dammen är klassat som ett område med mycket höga föroreningar (Länsstyrelsen i Uppsala, 1998). Sker åtgärder av föroreningarna kommer även fiskevårdsåtgärder att genomföras i ån i form av utplacering av sten och lekgrus. Då kan lämningar som idag inte är kända och som kan höra samman med både de historiska och förhistoriska lämningarna komma till skada.

Områdesbeskrivning

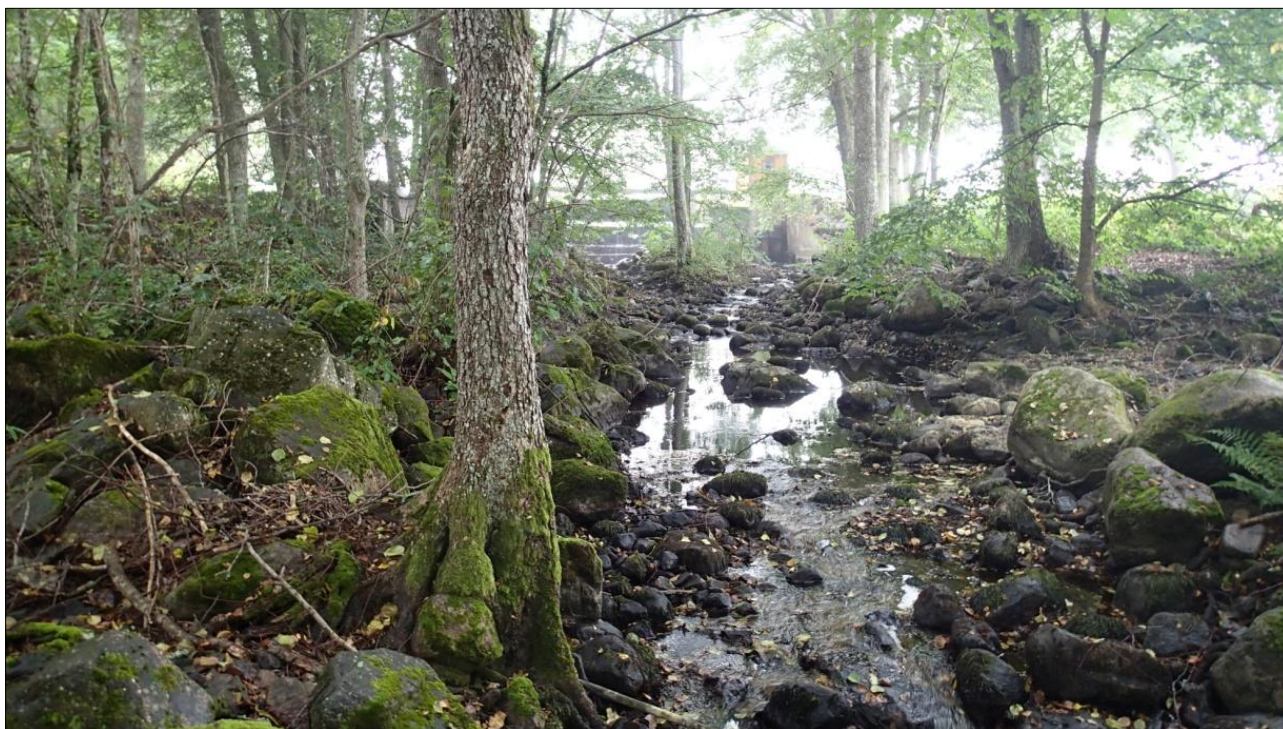
Området (415x320 m) sträcker sig på åns båda sidor och omfattas av en såglämning, en sentida ristning och gravfält. Områdets nordöstra sida utgörs av en flack sluttning och ovanför denna en samlad bebyggelse belägen på en åskam. Sluttningens nedre del gränsar till sågdammen som idag bildar en stilla sjö. På åns sydvästra sida är en markerad bergshöjd med bebyggelse och gravfält. Inom området norra del finns uthusbyggnader av olika karaktärer, samt i den östra delen ett mindre bostadshus.

Såglämningen omfattas bl. a. av en dammvall i huvudsak uppbyggd av cement och hör samman med ett sågverk (Jumkil 180) som etablerades under slutet av 1800-talet och fanns kvar fram till 1970-talet. Dammvallen har en dammlucka och på vällen är en bro och ett mindre "damnhaus". Nedströms är ån delvis en stensködd ränna och utmed den sydvästra

kanten är stenar upplagda, möjligen efter ett hus eller bro. Uppströms är sågdammen som här bildar en sjö, ca 400 m lång och 50 m bred. Den äldre sågkvarnen återfinns på den Häradsekonomiska kartan från 1859 – 1863.

Dammvallen med bro och hus. Foto: Bitte Franzén, 2014.

Rännan nedströms. Foto: Bitte Franzén, 2014.

Dammen uppströms Jumkilsån i Ullbolsta. Foto: Agnetha Pettersson, 2014.

Vid 1890-talets mitt ersattes den tidigare vattendrivna sågkvarnen i Ullbolsta av en ångsåg. Ångsågen utvecklades till en stor anläggning, som sågade och förädlade virke. Sågen lades ned 1978 och hyvleriet 1981. Justerverket och virkesladan revs 1982. Platsen för sågverket är förorenad, då sågverket kemikaliebehandlade timret.

Timmermagasin och uppmatning till kerattbana, sågdammen vid Ullbolsta såg, 1953.
Foto: Uppsala-Bild, 1953 (UM, UB014629).

Samtidigt med ångsågen uppfördes en förvaltarbostad och tre arbetarbostäder. De välbevarade bostadshusen har en stor betydelse för helhetsmiljön och utgör värdefulla exempel på bebyggelsen i tidens industrisamhällen. Bebyggelsemiljön i Ullbolsta med arbetarbostäderna ingår i urvalet av värdefulla kulturmiljöområden i Uppsala kommun, U7:2 *Ullbolsta sågverk*, och i urvalet i Upplandsmuseets bebyggelseinventering från 1982 - 1983.

Arbetarbostäder, förvaltarbostad och uthus tillhörande Ullbolsta sågverk.
Foto: Ulrich Lange, 1983 (UM, SM3169_20)

Uthus tillhörande de f.d. arbetarbostäderna och f.d. ekonomibyggnader, Ullbolsta.
Foto: Agnetha Pettersson, 2014.

I dammens södra kant är en sten med en ristning (Jumkil 181) i form av en inhuggen ring, möjligen någon form av gränsmarkering.

Sten med inhuggen ring vid dammkanten. Foto: Bitte Franzén, 2014.

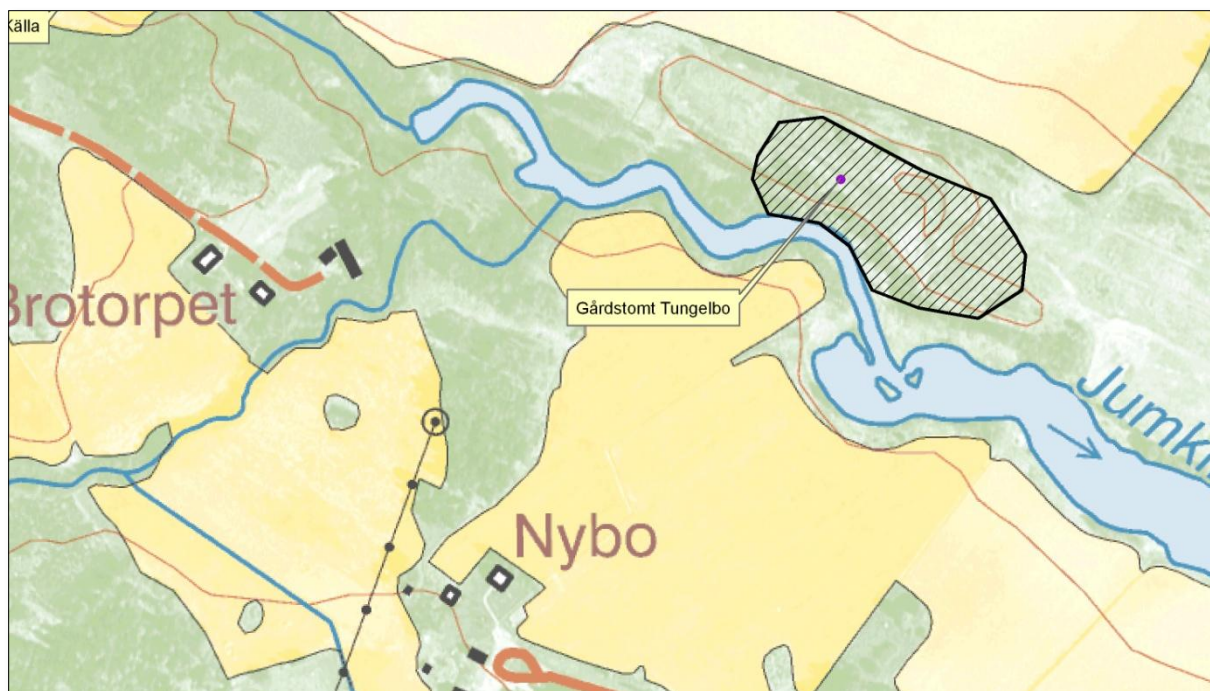
På höjderna, utmed åns sydvästra sida, på nivåer över 35 m ö h finns två gravfält (Jumkil 121:1, Jumkil 88:1). Aktiviteter, samtida med gravfälten, både i form av boplatser och vattenanknutna lämningar vid ån kan finnas inom området.

Områdets kulturhistoriska värde

Området intill ån omfattas av lämningar tillkomna och nyttjade under drygt 100 år med början i mitten av 1800-talet. Upplevelsevärdet är stort med dammvallen med ett bevarat "dammshus" på dammvallen samt dammen som bildar en sjö. Ur kulturmiljösynpunkt utgör Ullbolsta sågdamm, tillsammans med den rinnande forsen och med befintlig bebyggelse en värdefull bebyggelsemiljö. Grav- och boplatsoområdena har legat nära åkanten, vilket är karaktäristiskt för området.

OMRÅDE 10 – TUNGELBO

Området har ett Värde för kulturmiljön men saknar helt något lagskydd (ej besökt). Platsen utgör dock ett ungefärligt läge för en gårdstomt med medeltida skriftliga belägg.

Id i Forssök	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning
Jumkil 178	Bytomt/gårdstomt (Tungelbo)	Bevakning

Hotbild

Ingen direkt hotbild finns idag till området. Lämningar efter bryggor, fasta fiskeredskap m.m. kan finnas vid åkanten och kan komma att skadas vid ingrepp i ån.

Områdesbeskrivning

Inom området (175x75 m) finns en uppgift om en försvunnen gård utefter åns nordöstra sida. Ån är här ovanligt bred, ca 15 m för att nedströms rinna till Ullbolstas damm.

Gården Tungelbo finns endast med på en karta över Ullbolsta by från år 1787. Kartan visar byns ägor, men visar också gården Tungelbos läge på andra sidan ån. Gården visas som en hussymbol, men området saknar annan information. Det exakta läget på gården är därmed ovisst. På den Häradsekonomska kartan från år 1859-63 står Tungelbo över hela ägan utmed den nordöstra sidan av ån men saknar husmarkeringar varför man får tro att den då var öde.

Äldsta skriftliga belägg för gården är från år 1484 då det anges "i tunglabodom". Platsen har ej besökts då upptäckten av gårdsläget uppmärksammades på en av kartakterna först efter inventeringen slutförts. Lämningar kan finnas på platsen samt även i anslutning till ån, som bryggor m.m. Namnformen med efterleden – bo har av Sigurd Rahmqvist tolkats som avknoppningar från äldre huvudgårdar under tidig medeltid vilka har bildat egna enheter med

självvägande bönder, i regel på gårdarnas skogsmarker. Förleden Tunge- tolkas enligt SOFI som tunga, landtung, avsmalnande terrängformation.

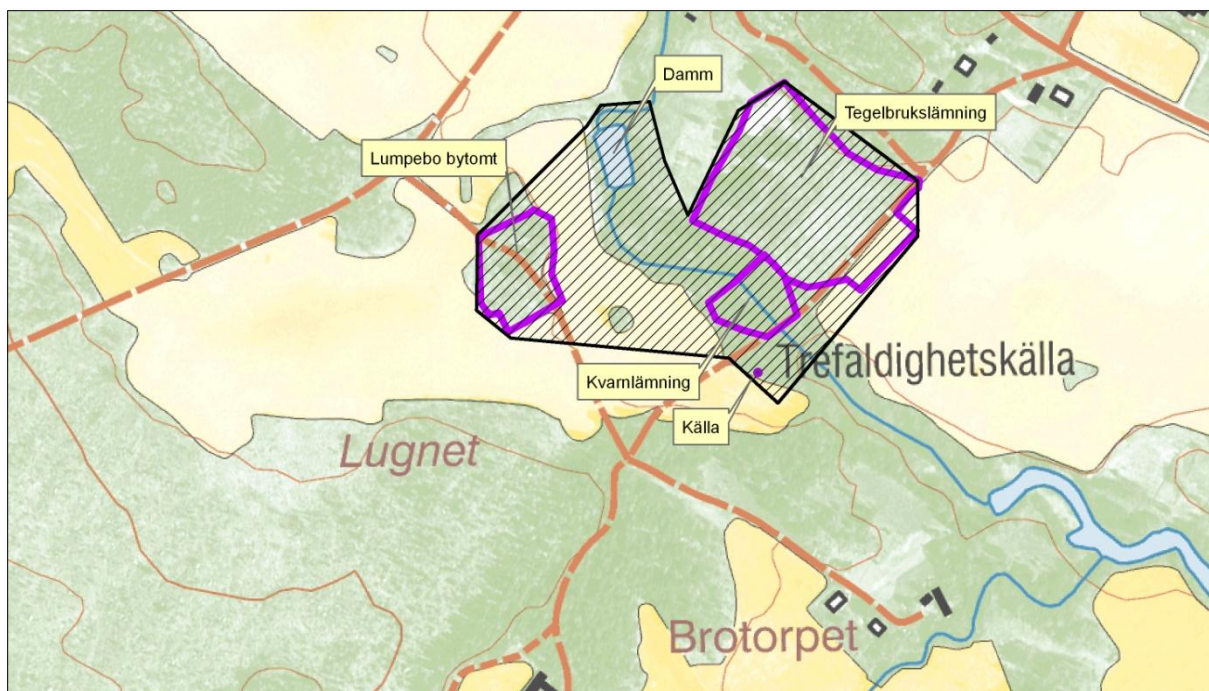
Utdrag ur 1787 års karta över Ullbollsta. Tungelbo gård ligger öster om ån. ©Lantmäteriet.

Områdets kulturhistoriska värde

Om platsen kan identifieras och/eller lämningar kan påträffas bedöms gårdslämningen som en fornlämning. Platsen har ett kunskapsvärde för att dels tolka det medeltida bebyggelsemönstret, dels ett vetenskapligt värde p.g.a. att den övergivits före år 1850. De äldre gårdslägena verkar precis som Tungelbo, att i många fall ha legat utefter åsträckningen, i likhet med flera yngre järnåldersgravfält.

OMRÅDE 11 – LUMPEBO-ULLBOLSTA SÅGDAMM

Området har ett Högt värde för kulturmiljön och omfattas av KML. Området utgörs av ett kvarnområde som finns belagt år 1635 och kan knytas samman med en ödelagd senmedeltida by.

Id i Forsök	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning
Jumkil 59:1	Källa med tradition	Övrig kulturhistorisk lämning
Jumkil 125:1	Kvarn	Fornlämning
Jumkil 131:1	Tegelindustri	Övrig kulturhistorisk lämning
Jumkil 176	Bytomt/gårdstomt (Lumpebo)	Övrig kulturhistorisk lämning

Hotbild

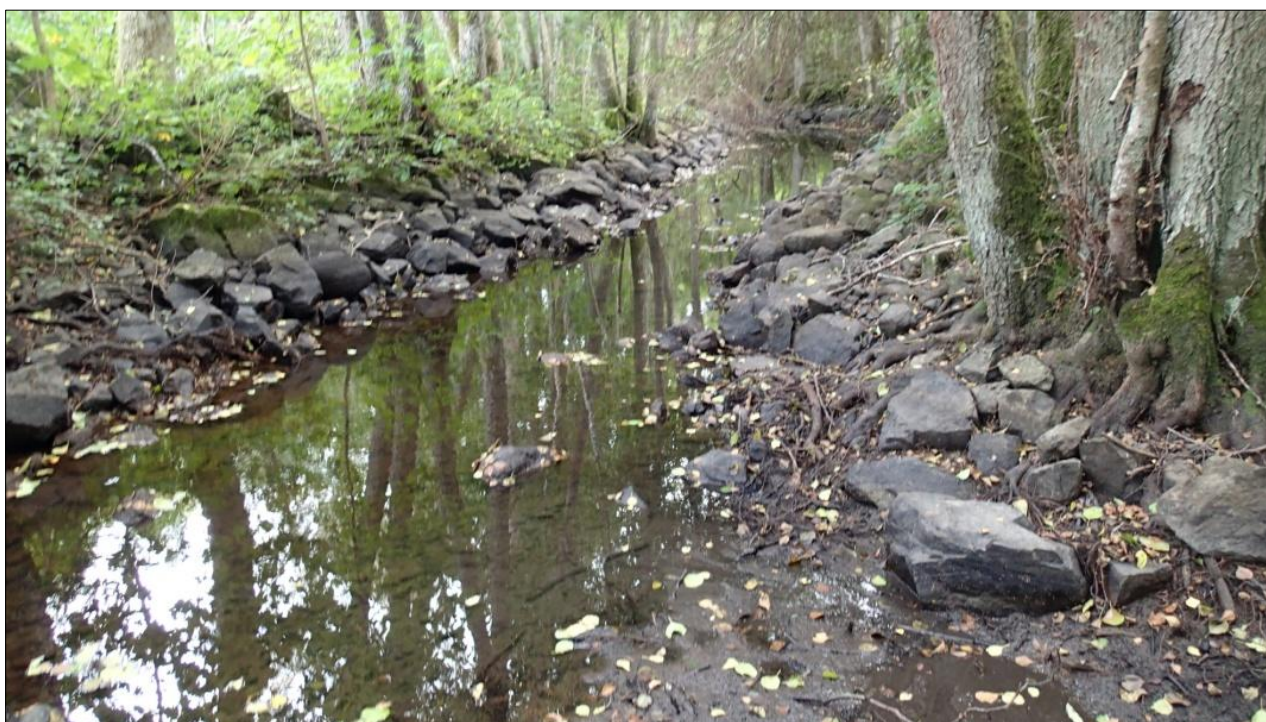
Området är hotat av fiskevårdsåtgärder. Lämningarna utgör ett hinder för all slags fisk oberoende flödet. Både dammvallen, husgrunden, källan och även äldre kvarnlämningar kan komma att beröras vid åtgärder för ett ökat vattenflöde för fiskarna.

Områdesbeskrivning

Området (360x250 m) ligger omgivet av en öppen lätt kuperad åker- och ängsmark på båda sidor om ån. Ån bildar här en smal ravin som kantas av stora lövträd och buskar. Området omfattas av en kvarnlämning, ett tegelbruk, en öde gårdstomt och en källa.

Dammvallen med en tre meter bred öppning mot dammen. Foto: Bitte Franzén, 2014.

Rännan nedströms. Foto: Bitte Franzén, 2014.

Kvarnlämningen (Jumkil 125:1) var registrerad i Forsök som en dammvall med bedömningen kulturhistorisk lämning samt en uppgift om en husgrund. Dammvallen är kallmurad och delvis förstärkt av betong och järn, cirka 50 meter lång och intill 3,5 meter hög. Vallen har en öppning för dammluckan som är fem meter bred samt ett utloppshål. Cirka 10 meter nedströms är husgrunden, även den kallmurad samt intill denna en mindre murrest. Ån nedströms är delvis stenskodd och uppströms ovanför dammvallen är en igenväxande

damm. Nedströms avgränsas området av en mindre träbro över ån, vilken sluter an till vägbankar åt båda hållen.

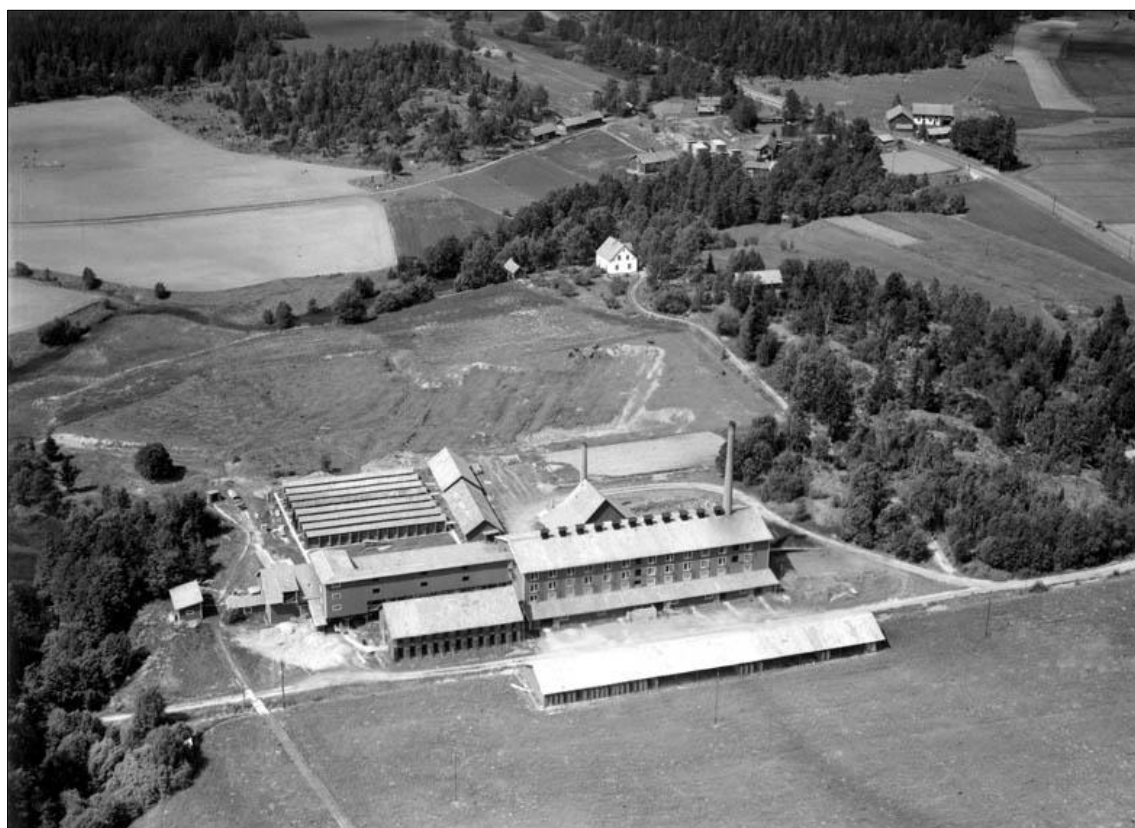
Dammvallen och husgrunden, vilken sannolikt är resterna efter kvarnhuset samt en stenmur har sammanförts till ett område som bedömts som fornlämning. På en lantmäterikarta från år 1635 över Lumpebo finns en kvarn markerad på platsen. Kvarnen tillhörde en av gårdarna i Lumpebo. Byn utgjordes år 1635 av ett skattehemman och ett kronohemman. Äldsta skriftliga belägg för byn är från år 1480. Lumpebo (Jumkil 176) by är helt öde idag och registrerades i Fornsök i samband med kartanalyser för kvarnlämningen och har inte besökts i fält (långt ifrån ån).

Utdrag ur 1635 års karta över Lumpebo. ©Lantmäteriet

Källan (Jumkil 59:1) sydöst om ån utgörs av en Trefaldighetskälla. I en skrivelse upprättad av Upplands fornminnesförening 1955 anges att källan då var så gott som helt igenväxt. Skrivelsen var föranledd av att Järlåsa Såg o. Tegelbruk AB ansökt hos Vattendomstolen att få dämja Jumkilsån ytterligare vid Ullbolsta sågdamm, och att källan därmed kunde hotas. Trefaldighetskällan vid Brotorpet är återgiven av Olof Thunman i Upsala Nya Tidnings julnummer 1937. Källan är idag svår att upptäcka. På platsen syns idag enbart en grop i kanten av ån.

Ett tegelbruk (Jumkil 131:1) har tidigare legat på åns nordöstra sida. Det anlades samtidigt med ångsågen i Ullbolsta på 1890-talet. Tegelbruket drevs under namnet AB Järlåsa Såg o. Tegelbruk. Tegelbruket med ringugn och flamugn tillverkade murtegel, klinttegel, rörtegel och takpannor. Det var i drift in på 1950-talet.

AB Järlåsa Såg o. Tegelbruk på Jumkilsåns norra sida, söder om Stenviken.
Foto: AB Flygtrafik, 1952 (UM, FLY1860)

Områdets kulturhistoriska värde

Det kulturhistoriska värdet är högt med kvarnlämningen som har rötter i 1600-tal. Man kan knyta kvarnens äldre belägg till en försvunnen senmedeltida enhet. Upplevelsevärdet är stort då man kan stå på bron med vattnet forsande under fötterna och uppströms se resterna efter dammvallen samt norr om denna en skymt av dammen. Området har fram till 1900-talets mitt fortsatt med en industriell verksamhet med såg- och tegelbruk, vars spår idag till stora delar är uttraderade.

OMRÅDE 12– STENVIKEN

Området har ett Mycket högt värde för kulturmiljön och skydd av KML. Området representerar ett långt tidsspänn och variation av vattenkraftens betydelse, från en medeltida blästplats, ett kvarn- och sågområde till en tvättstuga från 1900-talet.

Id i Fornsök	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning
Jumkil 163:1	Blästbrukslämning	Fornlämning
Jumkil 165	Husgrund, historisk tid	Bevakningsobjekt
Jumkil 166	Övrigt/Grop	Övrig kulturhistorisk lämning
Jumkil 167	Dike/ränna	Övrig kulturhistorisk lämning
Jumkil 168	Dammvall	Övrig kulturhistorisk lämning
Jumkil 169	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
Jumkil 179	Bytomt/gårdstomt (Stenviken)	Övrig kulturhistorisk lämning

Hotbild

Ingen direkt hotbild finns ur fiskevårdsåtgärder på området, då lekplatsen för fisk ligger nerströms, där åtgärder som utplacering av sten och lekgrus kan bli aktuellt. Om någon form av åtgärd ska göras inom området är blästplatslokalen, som ligger nästan i direkt anslutning till ån i riskzonen. En hotbild kan vara att slaggen släpper ut farliga ämnen och att man därmed vill ta bort den.

Områdesbeskrivning

Området (240x175 m) ligger i ett småkuperat landskap utmed den smala dalgången som bildats runt ån. Här finns en av de större nivåskillnaderna utmed ån. Inom området finns i huvudsak lämningar efter kvarn- och sågverksamhet såsom vattenrännor och husgrunder, en bebyggd gårdstomt och en blästplats. Byggnaderna i anslutning till ån utgörs av kvarnhus, såghus och mjölnerbostad.

Gården Stenviken (Jumkil 179) är idag bebyggd med boningshus och uthusbyggnader. Gården var under 1600-1800-talet lagd som ett federalt arrendeställe under Åkerby prästgård av Gustav II Adolf (SOFI). Gården finns enbart utmärkt på en karta från år 1699. Den står upptagen som ett prästhemman i Jumkils socken i slutet av 1800-talet (Rosenberg).

Kvarnhuset är uppfört 1907, på en äldre kvarnplats. Kvarnbygganden, är uppförd i två våningar med tegelstomme, har senare vitputsats utvändigt och är idag ombyggd till bostadshus. Fram till 1924 drevs kvarnen med vattenhjul, därefter med turbindrift. Kvarnen hade tre par stenar, grynverk och havrekross. Den var i bruk fram till 1952. I anslutning till kvarnen ligger ett flertal kvarnstenar. MjölARBostaden i områdets sydvästra del utgör idag ett bostadshus

I en skrivelse från 1741 från Björnarbos ägare till Konungens befallningshavande finns en kvarn omnämnd. Fördämningen vid kvarnen vid Stenviken orsakade översvämningar på rusthållet Björnarbos åkrar.

Stenviks kvarn eller Nyborgs kvarn på Jumkilsåns norra sida i Stenviken, med dammvallen och forsen i förgrunden. Foto: Agnetha Pettersson, 2014

Såghuset är uppfört i trä och är samtida som kvarnen, men enligt muntlig uppgift skall det ha funnits en såg på platsen sedan 1700-talet. Ursprungligen drevs sågen med vattenkraft, men byggdes om för ångdrift och eldrift. Trätuben till turbinen löpte på såghusets norra sida. Sågen var en ramsåg med kantverk och var i drift fram till början av 1950-talet. Både kvarnen och sågen har tillhört Björnarbo säteri.

**Såghuset på Jumkilsåns och forsens södra sida med lucka för intag av timmer på gaveln.
Foto: Agnetha Pettersson, 2014.**

Mellan kvarnen och sågen är en dammvall (Jumkil 168). Dammvallen är 30 meter lång och uppbyggd av huggna block och förstärkt med betong. I dammvallen finns ett utskov och med ett runt hål med plats för en turbin.

Dammvall i huggen sten och betong. Foto: Bitte Franzén, 2014.

Inom områdets sydvästra del ligger en husgrund intill ån (Jumkil 169), som bör ha hört samman med någon vattenanknuten aktivitet. I denna del finns även en smalare stensatt ränna som passerar en raserad tvättstuga i betong.

Tvättstuga. En mindre stensodd ränna finns i anslutning till huset. Foto: Bitte Franzén, 2014.

Slagg från lågteknisk järnframställning. Foto: Bitte Franzén, 2014.

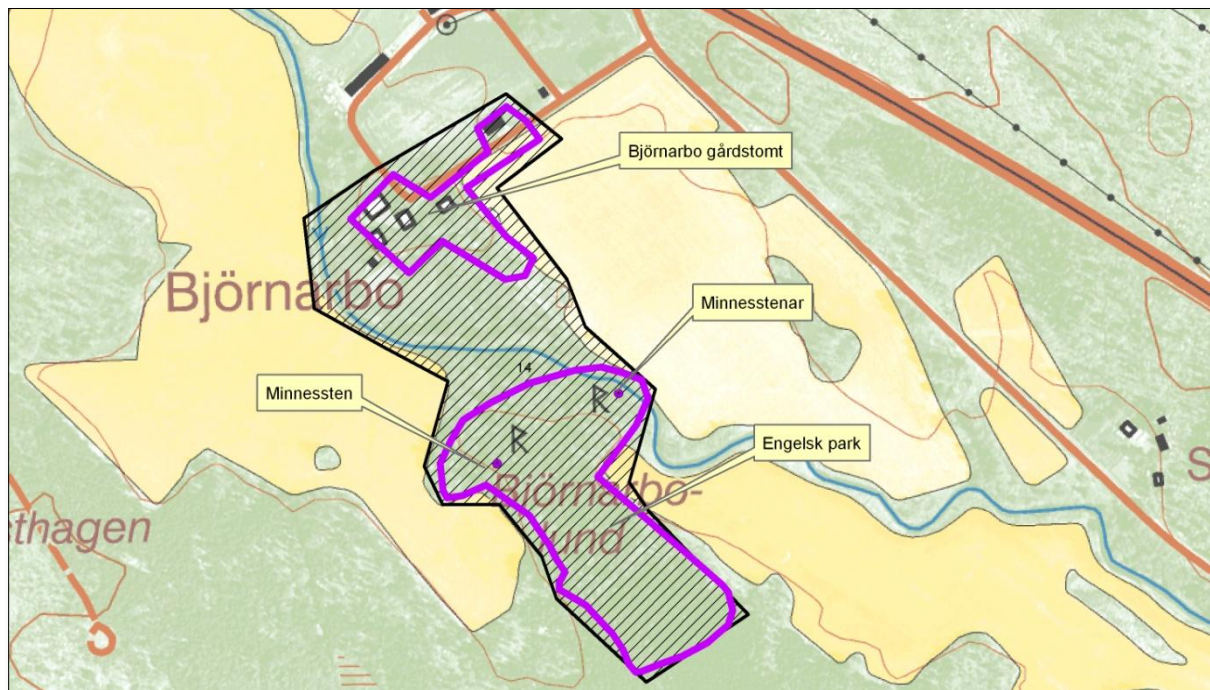
Inom områdets västra del finns en blästbrukslämning (Jumkil 163:1) i form av en slagghög med slagg från lågteknisk järnframställning en s.k. blästplats. I anslutning till den finns både en förhöjning med en grop (Jumkil 166) samt nedanför denna och slaggen, delvis övertäckt, syns en kraftig syllstensrad (Jumkil 165). Möjligen hör både förhöjningen, gropen och syllstensraden samman med blästplatsen.

Områdets kulturhistoriska värde

Området har ett mycket högt kulturhistoriskt värde, där behovet av vattenresurser utgjort förutsättningar för de aktiviteter som man finner spår efter i området under flera olika tidsperioder. Både kunskapsvärdet och upplevelsevärdet är stora med välbevarade kvarn- och sågbyggnader med tillhörande vattenrännor. Den frälseägda dominansen är tydlig inom området, med Stenviken som varit ett federalt prästboställe, och Björnarbo säteri inom vars ägor både kvarn och såg legat. Vattentillgången och fallhöjden inom området har redan under medeltid visat sig vara god då man tidigt etablerat ett blästbruk på platsen.

OMRÅDE 13– BJÖRNARBO SÄTERI

Området bedöms ha ett Högt värde för kulturmiljön och skyddas av KML. En säterimiljö med äldre byggnader samlade i en gårdsmiljö och med en tillhörande engelsk park. Björnarbo gård ingår i urvalet av värdefulla kulturmiljöområden i Uppsala kommun, U6 Björnarbo, och i urvalet i Upplandsmuseets bebyggelseinventering från 1982 - 1983. Byggnader och sammanhanget i dess helhet med ekonomibyggnader, allé och park är mycket värdefulla.

Id i Fornsök	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning
Jumkil 62:1	Park-/trädgårdsanläggning	Fornlämning
Jumkil 62:2	Minnesmärke	Fornlämning
Jumkil 62:3	Minnesmärke	Fornlämning
Jumkil 170	Bytomt/gårdstomt (Björnarbo)	Övrig kulturhistorisk lämning

Hotbild

Ingen direkt hotbild finns till området. Då ån omges av mycket låglänta partier är området känsligt för förhöjda vattennivåer. Om åns vattennivå skulle höjas mer än en meter ligger både byggnader och parken i riskzonen att översvämmas.

Områdesbeskrivning

Området (275x140 m) ligger vid övergången från slättbygden mot en småbruten dalgångsbygd och omfattas av en engelsk park med minnesstenar och plats med tradition samt ett bebyggt säteri, Björnarbo. Både säteriet och parken ligger i direkt anslutning till den slingrande ån som här till stora delar flyter stilla och omges av ett flackt öppet odlingslandskap.

Björnarbo (Jumkil 170) ligger på åns östra sida. Gården nämns första gången i skrift 1369 som *"Byornarfwodhum, faem örtughaland iod"* (SOFI) och utgör den äldsta av Jumkils sockens herrgårdar. Redan på 1400-talet anges Björnarbo som säteri (Rosenberg, 1882-83) och efter 1648 ägdes säteriet av släkterna Rosensabel och Hästsko. I samband med

reduktionen blev Björnarbo ett berustat säteri. Björnarbo ägdes under 1700- och 1800-talen av släkterna Rasenfelt, von Troili och Ihre.

Huvudbyggnaden med sexdelad plan och de bågiga flankerande flygelbyggnaderna, alla försedda med säteritak, uppfördes vid 1700-talets mitt. En vindflöjel anger året 1758 (flöjen är flyttad från en flygel till huvudbyggnaden, enligt dagens ägare). Byggnaderna redovisar tidens stilideal för en herrgårdsanläggning, en karolinsk herrgård karaktäriserad av symmetri och axialitet där byggnader och allé ingår. Byggnaderna har panelade fasader, vilka på 1960-talet ersatte den gulfärgade revetering som tillkom på 1800-talet. Ursprungligen var timmerstommarna slamfärgade i rött och taken spånklädda. Ekonomibyggnaderna ligger norr om mangården, uppförda mellan åren 1865-1923. Björnarbo brukas som jord- och skogsbruk. Björnarbo omges av ett öppet jordbrukslandskap och infarten till herrgården kantas av en allé.

I Björnarbolund, sydost om mangården och söder om Jumkilsån anlades en engelsk park (Jumkil 62:1) under 1700-talets andra hälft eller 1800-talets början, med för parkidealet karaktäristiska inslag som ädla lövträd, eremithydda, grottor murade i sten och minnesstenar med inskriptioner (Jumkil 62:2-3). Man kommer till parken via en välvd liten träbro. Parken innehåller, förutom minnesstenarna, många lämningar i form av en eremitgrotta, husgrunder, en halvcirkelformad vall och flera fornlämningsliknande lämningar. Till parken är en tradition knuten, att dop skall ha förekommit i grottan.

Park och minnesstenar registrerades vid revideringsinventeringen och fick då bedömningen bevakas respektive fornlämning. Parken betas idag av får och växtligheten består av högvuxna träd och buskar.

Den engelska parken börjar intill ån. I bakgrunden ses två av minnesstenarna.
Foto: Bitte Franzén, 2014.

**Eremitgrottan i parken.
Foto: Bitte Franzén, 2014.**

Parken har besökts av arkeologer vid ett par tillfällen och omdömena om de fornlämningsliknande lämningar skiljer sig åt och är svårbedömda. Enligt uppgift från "*Rannsakingar efter Antkiviteter*" på 1600-talets anges "ättehögar" ha funnits öster om säteriet (parken ligger söder om). Gårdsnamn med efterleden –bo har av Sigurd Rahmqvist tolkats som bl.a. avknoppningar från äldre huvudgårdar under tidig medeltid i regel på gårdarnas skogsmarker. Förleden är då ofta ett kristet förnamn (Rahmqvist, 1996). I Björnarbos fall, med förleden Björn- kan man förmoda att gårdens ursprung är äldre och kan ha en förhistorisk föregångare, samtida med de omtalade gravarna.

Husruin i parken. Foto: Bitte Franzén, 2014.

Minnesstenarna, tre till antalet, är alla uppsatta under 1700-talet. Två (Jumkil 62:2) är resta helt nära åkanten, båda år 1765 av en dotter över sin mor som dog i barnsäng som gav dottern liv med förlust av sitt eget.

Minnesstenar (Jumkil 62:2). Foto: Bitte Franzén, 2014.

Den tredje stenen (Jumkil 62:3) är rest inom den västra delen av området och satts i ett höglignande postament. Den är rest över en far år 1787.

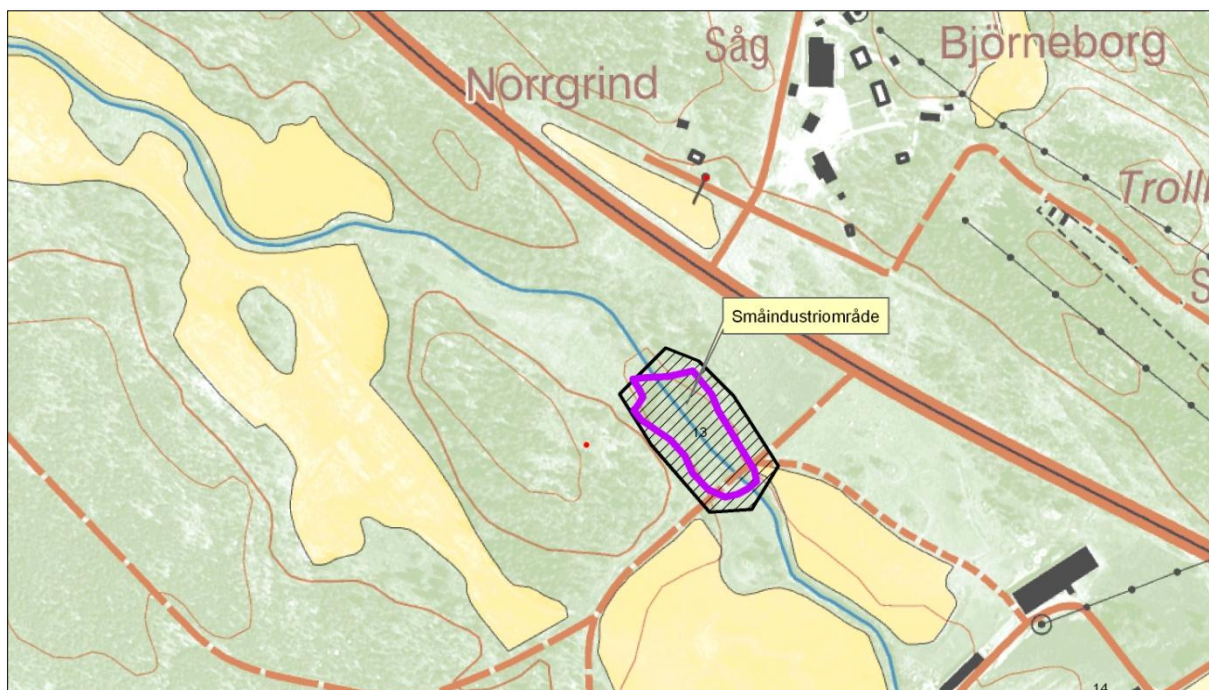
Minnessten (Jumkil 62:3). Foto: Bitte Franzén, 2014.

Områdets kulturhistoriska värde

Området har ett mycket högt värde för kulturmiljön. Gården brukas fortfarande och parken som idag är betad ger en tydlighet i sambanden som existerat framförallt under 1700-talet och fram till idag. Säteriet utgör socknens äldsta säteri med skriftliga belägg redan under 1300-talet och kan ha en äldre föregångare. Parken med sina minnesstenar, eremitgrotta m.m., där ån utgör en del av själva parken, är ett udda inslag i brytningen mot skogsbygden.

OMRÅDE 14 –BJÖRNARBO

Området bedöms ha Värde för kulturmiljön och omfattas av KML. Områdets visar på småindustriella aktiviteter som ofta hör samman med säterier och herrgårdar.

Id i Forsök	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning
Jumkil 129:1	Småindustriområde	Fornlämning

Hotbild

Det finns ingen uttalad hotbild mot området. Om en mer omfattande utrensning av åns kanter skulle genomföras kommer det dock att förstöra de rester som finns kvar av anläggningarna utefter åkanten.

Områdesbeskrivning

Området (130x50 m), ligger på båda sidor om ån, i brytzone mellan skogs- och odlingsmark och har historiskt tillhört gården och säteriet Björnarbo. Det utgörs idag till stora delar av betesmark. I dess sydöstra del skär en mindre grusväg området. Inom området har flera aktiviteter pågått i anslutning till ån, som smedja, stångjärnssmide och benstamp.

Från revideringsinventeringen var en husgrund registrerad samt en stenmur/packning på åns nordöstra (Jumkil129:1) sida. Husgrunden är närmast kvadratisk, cirka 8x9 meter i sida med tjocka och höga grundmurar. I anslutning till husgrunden anges en stenpackning cirka 12-15 meter lång och fyra meter bred, båda med oklar funktion.

Genom kart- och arkivanalyser finns uppgifter om att det inom området har funnits ett flertal olika småindustriella verksamheter. På åns nordöstra sida låg Björnarbo bruk med gjuteri, anlagt omkring 1843. I gjuteriet tillverkades järnspisar, kaminer med mera fram till omkring 1880. År 1873 fick dåvarande ägare rätt att inrätta stångjärnssmide. Nedanför gjuteriet låg en vattendriven benstamp, vilken var i drift under 1800-talet. I stampen, eller kvarnen, krossades djurben till benmjöl. Benmjölet var rikt på kväve och fosfor och användes som

gödningsmedel. Gjuteriet och benstampen återfinns på den Häradsekonomska kartan från 1859 – 1863.

Utdrag ur Häradsekonomska kartan från år 1859-1863 med området markerat.
©Lantmäteriet

Vid årets inventering registrerades på platsen ett småindustriområde (Jumkil 129:1), där dels den tidigare husgrunden och stenmuren på den nordöstra sidan av ån ingår, dels ytterligare en husgrund på åns sydvästra sida och uppgift om en benstamp. Husgrunden på den sydvästra sidan utgör troligen rest efter en smedja då både järn och slagg fanns i anslutning till husgrunden. I områdets norra del är rester efter två vattenrännor, varav en bitvis är kantad av sten. Ån är sannolikt upprepans efter att verksamheterna försvunnit från platsen för att få ett bättre vattenflöde. Idag går en djurtrumma under vägen.

Stenmur intill ån.
Foto Bitte Franzén, 2014.

Norra delen av området med rännor. Foto: Bitte Franzén, 2014.

Områdets kulturhistoriska värde

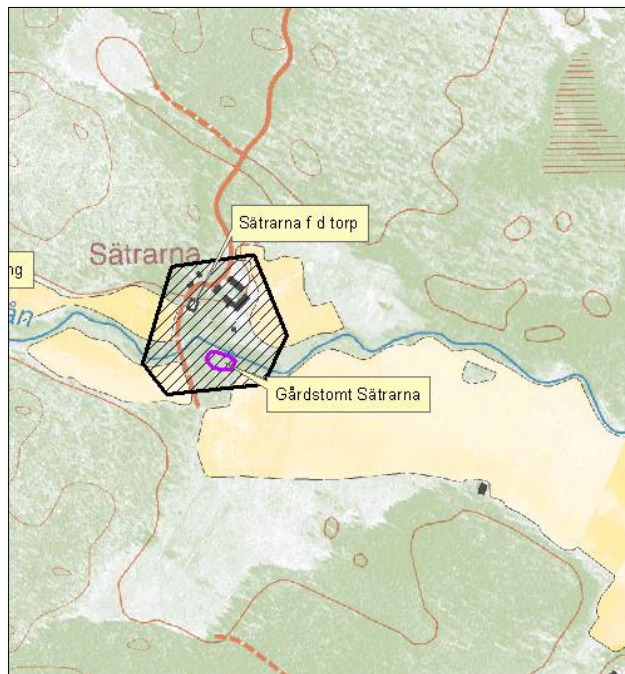
Området visar på den småindustriella aktivitet som blev beroende av vattenkraft på 1800-talet och som ofta är knutet till större gårdar och säterier. Spåren efter lämningarna är förhållandevis små och uttraderade. Den husgrund som registrerades vid revideringsinventeringen hör sannolikt samman med stångjärnssmidet och husgrunden med slagg är möjligen rester efter en finsmedja. Förståelsen för den småindustriella verksamheten är inte helt tydlig. Kunskapsvärdet ligger mer i vetskapen om de olika verksamheter som man genom vattenkraften kunnat utföra och som hört samman med Björnarbo säteri under 1800-talet.

Slagg, tegel och järnbitar i husgrunden på den sydvästra sidan. Foto: Bitte Franzén, 2014.

OMRÅDE 15 – SÄTRARNA

Områdets bedöms ha Värde för kulturmiljön och omfattas av KML. Det visar på en utmarksbebyggelse vid vatten, troligen anlagda som fäboddar, som brukas än idag med en bevarad småskalighet.

Id i Fornsök	Lämningsstyp	Antikvarisk bedömning
Jumkil 96:1	Bytomt/gårdstomt (Sätarna)	Fornlämning

Hotbild

Ingen direkt hotbild finns av området idag. Skulle ruinerna som finns uppströms efter Pålsbo/Sätra såg (se område 16) kraftigt raseras eller rensas bort och vattennivån höjas i ån, kan området översvämmas, då ån här omges av flacka öppna marker. Gårdslämningen ligger i direkt anslutning till ån.

Områdesbeskrivning

Området (175x175 m) ligger inom ett sammanhängande skogsområde i den norra delen av Jumkilsån, där ån rinner i en närmast öst-västlig riktning för att efter någon kilometer österut vika av mot söder. Här öppnar sig även flacka ängsmarker utefter åns båda sidor för att nedströms bilda en något bredare dalgång.

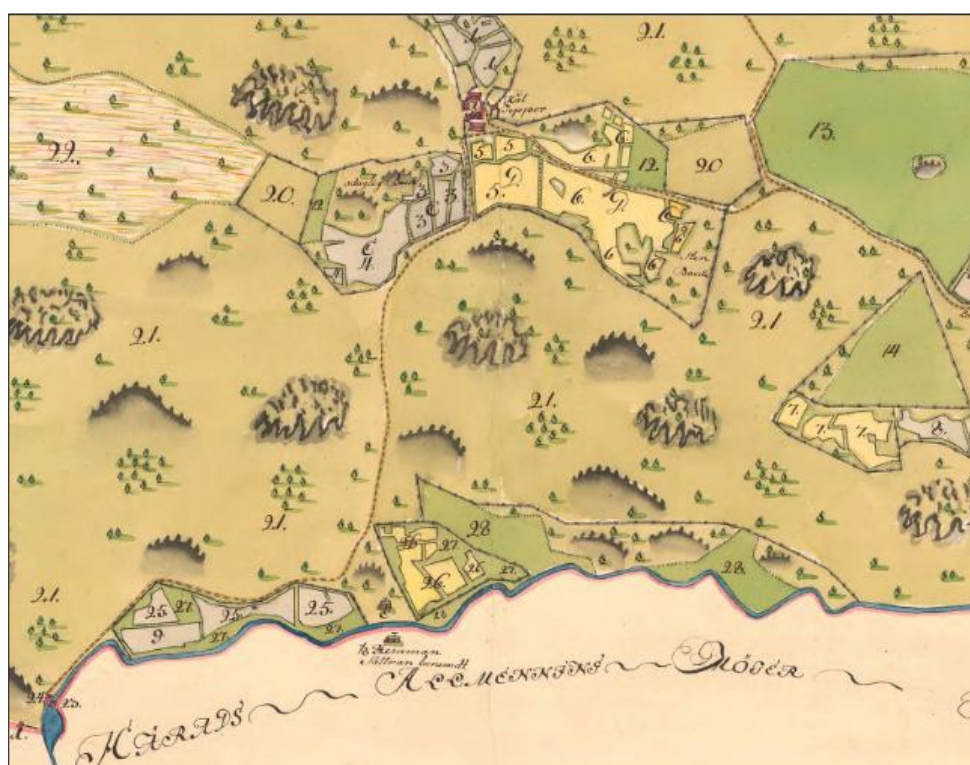
Området utgörs av en öde gårdstomt och en gård, Sätarna/Sättra. Vid revideringsinventeringen 1979 registrerades en husgrund med ett spismursröse och en jordkällare (Jumkil 96:1) söder om ån. Norr om ån ligger idag en bebyggelse med boningshus och uthus (Sätarna).

Vid en genomgång av en äldre lantmäteriakter från år 1755 över Pålsbo och en laga skifteskarta över Bälinge Häradsallmanning från år 1846, anges bebyggelsen söder om ån som en gård/hemman (Sätarna), och bebyggelsen norr om ån som ett torp.

Vid inventeringen kom Jumkil 96:1 att omfatta en yta för platsen för gården och fick bedömningen fornlämning. Dagens gård Sättrarna, norr om ån, utgör en samlad gårdsbebyggelse med ett äldre boningshus och ett flertal uthus och omges av öppna marker i form av hag- och betesmark. Med stor sannolikhet så har bebyggelsen både söder och norr om ån från början utgjort fäbodar, vilket även namnet antyder.

Utdrag ur Bälunge häradsallmanning år 1846. ©Lantmäteriet

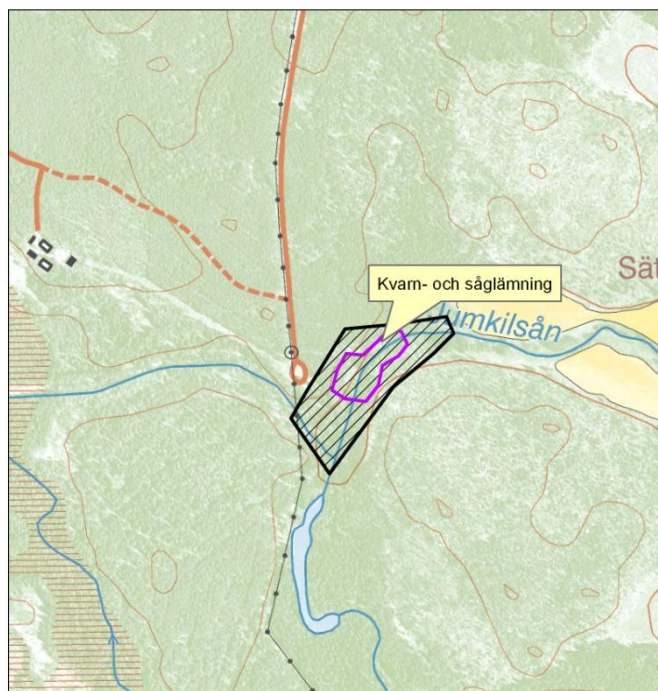
Utdrag ur Pålbo karta från år 1755. ©Lantmäteriet.

Områdets kulturhistoriska värde

Läget, vid ån visar vattnets betydelse för de båda bebyggelseenheterna som anlagts på Bälunge häradsallmanning, där torp och mindre gårdsenheter fick möjlighet att ha ängs- och åkerbruk. Gården brukas delvis idag och har får och mindre djur som höns och gäss. Namnet och läget pekar på att fäbodar föregick torpet och gården.

OMRÅDE 16 – PÅLSBO /SÄTRA

Området har ett Högt värde för kulturmiljön och skyddas av KML. Det visar vikten av samspelet mellan tillgång på skog och vattenkraft, då sågarna kunde drivas.

Id i Forsök	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning
Jumkil 97:1	Träindustri	Fornlämning

Hotbild

Ingen direkt hotbild finns idag vad gäller fiskevårdsinsatser. Dock finns förslag om att låta träd finnas kvar vid åkanten. Flera av de kallmurade väggarna och dammvallen har på sina ställen en rasrisk. Sly och träd som slår rot i ruinen bör åtgärdas så att inte murarna spricker.

Områdesbeskrivning

Området (225x100 m) ligger inom åsträckningens norra del i ett kuperat bergs- och skogsområde. Ån rinner i öst-västlig riktning med avrinning mot öst. Ån har ett tillflöde från en å från söder.

Inom området finns ruiner efter i huvudsak olika generationer av såg- och kvarnlämningar (Jumkil 97:1) och omfattas av en dammvall, sågrännor, såghus och utloppsmur samt plats för äldre såg- och mjölkvarn.

Området är skyltat av Bälinge hembygdsförening. Enligt texten ska Pålbo kvarn ha anlagts på den sydöstra sidan av ån i början av 1600-talet, men blev nedlagd efter en kort tid p.g.a. virkesbrist. På skylten finns att läsa från skogskommissionens domslut 1694 "sågwvarnen Allmenningen icke till ringa skada effter timret som sågas alt tages på Allmenningen, wharaf den alldeles uthöödes". Strax därefter anlades en såg på den nordvästra sidan "Sättra såg", som trots allt även verkat ha tagit timret från allmänningen, trots skogsbrist. Sågen lades ner år 1928.

Ruinerna efter såghus och ränna. Foto: Bitte Franzén, 2014.

Dammvallen är ca 50 meter lång, kallmurad och cirka nio meter bred och 3,5 meter hög och har ett genombrott på cirka sju meter i den sydöstra delen. I den nordvästra delen är en öppning för dammluckan. Intill finns en mur för sågrännan intill två meter hög. I områdets nordvästra åkant syns ruinen efter såghuset, cirka 16 meter långt och 3,5 meter högt. Nedströms från sågruinen går en utloppsmur cirka 35 meter, en till två meter hög på den nordvästra sidan som följer åkanten.

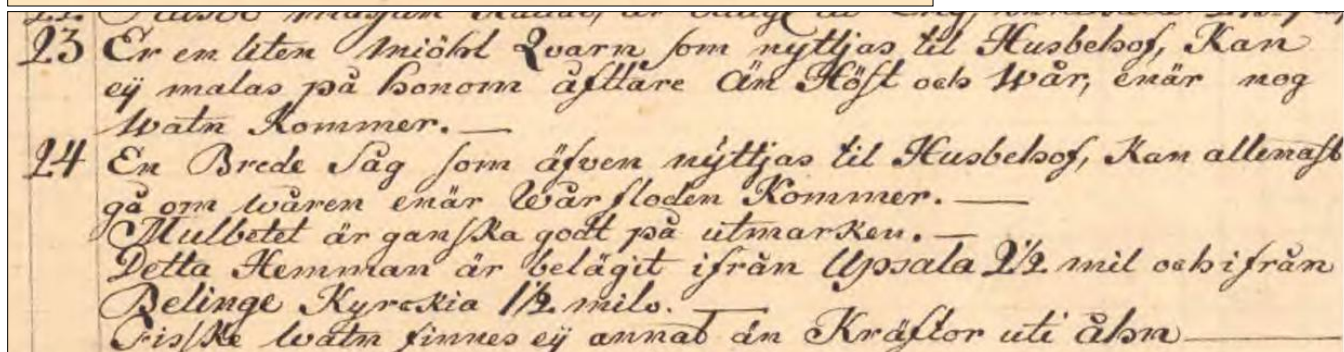

Stenmur utefter rännans nedströms. Foto: Bitte Franzén, 2014.

På en äldre lantmäteriakterna från 1757 över gården Pålsbo finns en kvarn och såg markerad i områdets sydvästra delar. Kvarnen anges som en "mjölkvarn" som man enbart kunde driva några dagar om året. Läget för kvarn och såg ser ut att ha legat något mer sydväst om dagens sågruin. Inga tydliga spår efter dessa kunde urskiljas. Åloppet kan också ha förändrats något och det kan röra sig om samma läge som för dagens sågruin.

Utdrag ur 1755 års karta över Pålbo med kvarn (lit.23) och såg (lit 24). ©Lantmäteriet

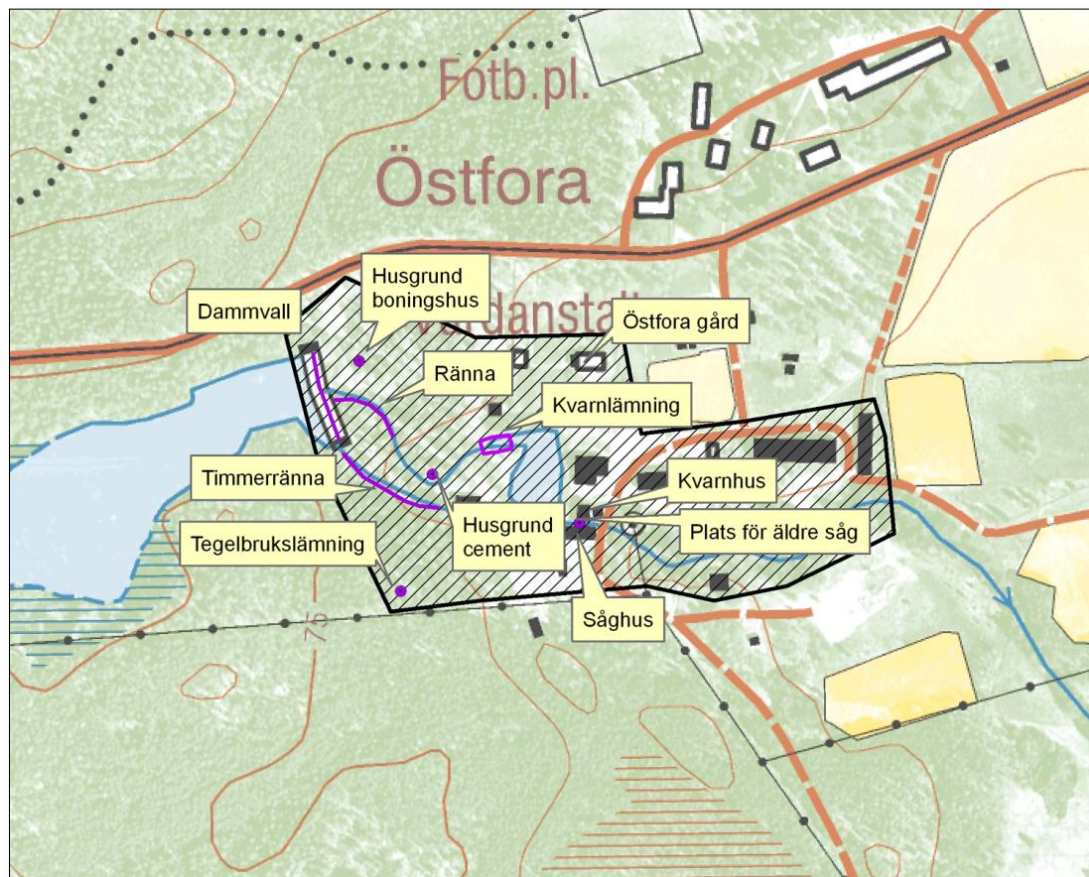
Vid inventeringen 2014 utökades fornlämningsområdet för Jumkil 97:1, så att utloppsränorna nedströms samt läget såg och kvarn uppströms, ingår i fornlämningen.

Områdets kulturhistoriska värde

Kunskapsvärdet är stort för området, vilket visar att vattenkraften i kombinationen med skogen varit den drivande faktorn för sågverken på platsen under nästan 300 år, samt för en mjölkvarn till skogsgården Pålbo. Upplevelsevärdet är högt, med tydliga ruiner efter såghus och dammvall och murar, med vattnet strömmande i ån och omgiven av skog, vilket var en av förutsättningarna för etableringen av sågverken. Området är lättillgängligt om man kommer med bil och platsen är skyltad med platsens historia.

OMRÅDE 17 – ÖSTFORA

Området har ett Mycket högt värde för kulturmiljön och omfattas av KML. Området som består av olika generationer lämningarna efter såg- och kvarnverksamheter som pågått inom området under närmare 250 år.

Id i Forsök	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning
Järlåsa 48:1	Tegelindustri	Övrig kulturhistorisk lämning
Järlåsa 110	Träindustri	Uppgift om
Järlåsa 111	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
Järlåsa 112	Bytomt/gårdstomt	Övrig kulturhistorisk lämning
Järlåsa 113	Dammvall	Övrig kulturhistorisk lämning
Järlåsa 114	Kvarn	Fornlämning
Järlåsa 115	Dike/ränna	Övrig kulturhistorisk lämning
Järlåsa 116	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Järlåsa 117	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning

Hotbild

Ingen direkt hotbild finns ur fiskevårdssynpunkt, vars intresse helst vill se att ån inte blir torrlagd. Känsligast är det för den äldre kvarnlämningen som är svår att identifiera och ligger direkt intill ån och dammkanten. Vid olika nivåskillnader av vattenflödet kan denna komma att påverkas negativt. Även trätuben för vattentransport håller på att ruttna bort då rännan där den legat är torrlagd.

Områdesbeskrivning

Området (400x100-170 m) ligger öster om Siggeforasjön där Jumkilsån har sin upprinnelse. Ån rinner från sjön i en närmast nordöstlig-nordvästlig riktning, för att nedströms samlas i en damm som tidigare försörjt ett såg- och kvarnområde. Öster om området rinner ån ut i den forna Östforasjön som numera är utdikad och ån uträtad.

Bebyggelsen inom området utgörs idag av ett kvarn- och sågområde med ett flertal byggnader, bl.a. ett kvarnhus, ett såghus, ett boningshus samt flera större uthus och mindre byggnader. Kultur- och fornlämningarna inom området utgörs av rester efter en äldre kvarn, tegelbruk, dammvall, rännor, vattenränna i trä och ett par husgrunder. Dagens Östfora gård ligger norr om området, men låg på 1700-talet ca 450 m nordöst om (Järlåsa 112). Östfora omtalas redan år 1409 "*J östra forne*". På Östfora gård bedrivs idag ett behandlingshem, som startade redan 1932 av Svenska Diakonsällskapet Östfora f.d. säteri.

Kvarndammen med kvarnbyggnaden och såghuset på dammens östra sida.
Foto: Agnetha Pettersson, 2014.

De befintliga kvarn- och sågbyggnaderna ligger vid kvarndammen söder om Östfora gård. Kvarndammen är invallad med jord och sten. Dagens kvarnbyggnad är uppförd i tegel år 1925 och drevs med turbin och elmotorer. Kvarnen hade tre par stenar, grynverk, siktverk och utsädesmaskin. Sågen anges även den vara uppförd omkring 1925 och drevs med vattenturbin. I sågen fanns sågram, kantverk och hyvel. Inom området finns ytterligare ett par industrilokaler av okänd karaktär.

Kvarnbyggnaden och såghuset. Foto: Agnetha Pettersson, 2014.

Brotrummor under bron över Junkilsån nedströms kvarnen och såghuset. Foto: Agnetha Pettersson 2014.

Dammvallen (Järlåsa 113), vilken dämmer en större damm väster om, är uppförd både av en jord- och stenvall samt av kallmurade fundament, vilka är förstärkta med betong. Den har ett par parallella bräddöverfall mot en gemensam kallmurad ränna (Järlåsa 115).

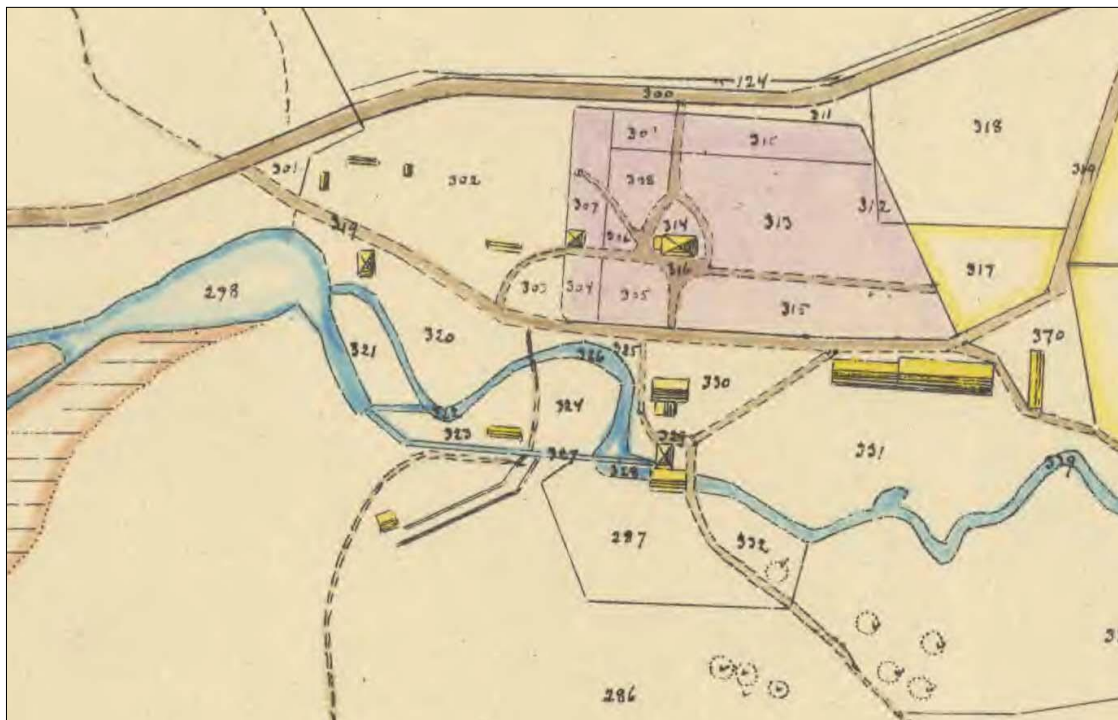
Vattnet från sågdammen forsar nedströms över ett bräddöverfall. Foto: Agnetha Pettersson, 2014.

Mellan dammen och såghuset har funnits en järnbeslagen trätub (Järlåsa 115) för vatten. Rester efter den ligger till stora delar kvar och är på sina håll upplagt lagd vid sidan om själva rännan och utmed vissa sträckor har trätuben helt ruttnat bort.

I förgrunden lämningar efter trätuben för vattenförsörjningen från sågdammen.
Foto: Agnetha Pettersson, 2014.

I områdets nordvästra del är rester efter ett mindre boningshus (Järlåsa 111) och en trädgård med fruktträd. Ytterligare en husgrund i betong, ligger där den stensatta rännan och trätubens ränna går samman, troligen efter en tvättstuga. Ca 75 m sydväst om såghuset är grunden efter ett tegelbruk (Järlåsa 48:1). Flertalet av lämningarna återfinns på laga skifteskartan över Östfora från år 1922.

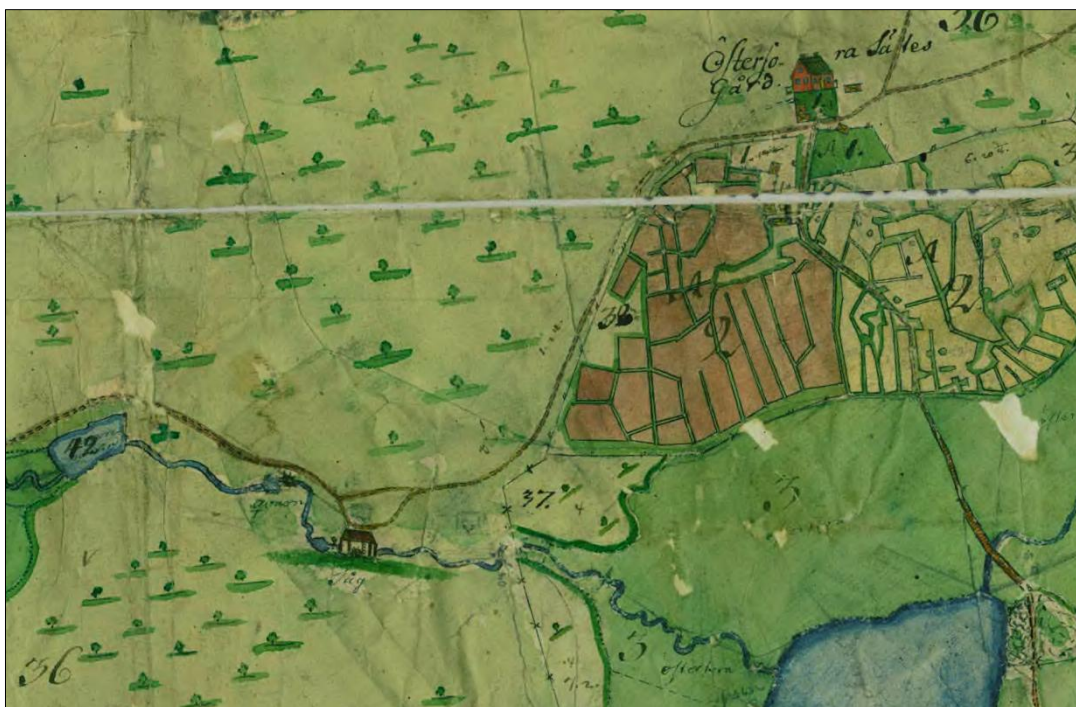

Utdrag ur Laga skifteskarta från år 1922 över Östfora. ©Lantmäteriet.

De äldsta uppgifterna som finns om en kvarn och en såg i området är från en karta över Östfora från 1787. Sågens (Järlåsa 110) läge hade ungefär samma som dagens såg, medan kvarnen låg ca 80 meter uppströms. Rester efter kvarnen finns idag kvar i form av ett kallmurat valv och rester efter rännans kantskoning. Vatten rinner delvis idag genom rännan österut till dammen. En "sqvaltkvarn" anges år 1825 tillhöra Östfora frälsehemman (Tham, W 1850), vilken man kan förmoda är densamma som på 1787 års karta.

Rest av den gamla kvarnen och kvarnrännan. Foto: Bitte Franzén, 2014.

Utdrag ur Ägomättningskarta över Österfora säteri 1787 – 1788. © Lantmäteriet.

Områdets kulturhistoriska värde

Östfora med kvarndamm, sågdamm, kvarn och såg och bebyggelseämningar utgör en värdefull miljö, som i liten utsträckning har beaktats i kulturmiljösammanhang. Det höga kulturhistoriska värdet grundar sig både på många och välbevarade lämningar, lång kontinuitet av åns vattenkraft samt dagens byggnader. Ingen av anläggningarna används längre, möjligen sker någon form av reglering vid dammen. Hela miljön med kvarn- och såghus, mindre putsade uthus, gården och övriga lämningar gör att de kulturhistoriska värdena är kommunicerbara. Området är till stora delar vårdat och lättillgängligt.

SLUTORD

Utmed Jumkilsån har inga stora järnbruk legat, som inom många andra vattendrag i Uppland, och därmed har ån fortfarande fått behålla sin meandrande åfåra. Det är företrädes kvarnar och sågar som drivits av gårdar som funnits utmed ån. I och med att ån under väldigt lång tid varit en central plats både att bo vid, begrava sina döda vid och som kommunikationspunkt, har många aktiviteter varit knutna till ån som fiske, tvättplatser, bryggor o.s.v. som vi idag inte ser några direkta spår efter.

Ur kulturmiljösynpunkt återfinns många kulturmiljövärden att ta hänsyn till vid och i anslutning till ån, främst då i de partier som har behållit sin ursprungliga sträckning och där spåren av åns historiska betydelse för kulturmiljöerna kan skönjas. Jumkilsåns betydelse som kraftkälla för de kvarnar och sågar som legat i anslutning till ån är i olika hög grad synliggjorda i bevarade dammar och dämmen, stensatta fåror, bebyggelsemiljöer, anläggningar eller lämningar efter dessa. Dessa kulturmiljövärden ska värnas och vid behov förstärkas för att även fortsättningsvis vara avläsningsbar. Jumkilsån och dess lopp har ett högt miljövärde i sig och i landskapsbilden.

En tydlig bild som framträder är att både storhögar och yngre järnåldersgravfält ligger nära åbrinkens kant. Några av dagens byar/gårdar ligger även de nära åkanten. Ett par öde medeltida by- och gårdstomter registrerades i samband med inventering, intill åkanten. Vid revideringsinventeringen av forn- och kulturlämningar som genomfördes 2013 i Tierps kommun (Franzén & Ulfhielm, 2013), visade tydligt på att äldre byläge har legat närmre åkanten (Tämnareån). Byarna har senare avhysts och flyttats upp mot skogskanten för att få bättre tillgång till odlingsbar mark. Även storhögar och gravfält ligger i anslutning till ån och flera gravar är bortodlade, vilket bl.a. framkom av uppgifter från äldre lantmäteriakter. Detta gör det troligt att man har bott intill åbrinken både under yngre järnåldern och under medeltid, vars boplatser idag är överodlade.

Kommunikationsnätet i områdets södra och mellersta delar med vägar, broar, runstenar och milstolpar har en lång kontinuitet och mönstret kan följas än idag. Trots att ån har skiljt socknarna åt så har kommunikationen över ån varit viktig. Kyrkorna är även de placerade i anslutning till ån. Flera av de äldre broarna har ersatts av nya broar som i fler fall har en småskalig prägel och följer det äldre vägnätet.

En av de mest betydelsefulla källorna för att finna uppgifter om försvunna kvarnar, sågar och gårdar har varit att studera alla tillgängliga historiska kartor över området och inte minst dess kartbeskrivningar.

FAKTORER SOM PÅVERKAT FÄLTARBETET

Vid fältinventeringen var det extremt låg vattennivå i Jumkilsån, enligt boende var skillnaden upp till en meter lägre än normalt. Detta medförde att utmed vissa sträckor var möjligt att passera tvärs över ån vilket underlättade inventeringsarbetet och även förutsättningarna för att se konstruktioner och andra lämningar.

Stora delar av åsträckningens södra del utgör idag av betesmark. På flera ställen finns treradiga taggtrådsstängsel vilka är svåra att forcera, då arbetet har utförts av en person, varför en del sträckor besiktigats från åbrinkens kant.

REFERENSLITTERATUR

Anteckningar om Antikviteter, 1667. Antikvarisk Topografiska Arkivet.

Berglund, Joel, 2005. *Rapport 2005/2 Jumkilsån. Översiktlig biotopkartering med inriktning på vandringshinder och potentiella lekområden för asp och öring*, Upplandsstiftelsen, Uppsala kommun (Upplandsstiftelsen 2005)

Bratt, Peter, 2008. *Makt uttryckt i jord och sten. Stora högar och maktstrukturer i Mälardalen under järnåldern*. Stockholms Universitet. 2008.

Björklinge-Bälinge. *Kulturhistorisk bebyggelseinventering*. Upplandsmuseet, 1980

Broinventering, Stockholms och Uppsala län, 1957

Bruno, William, 1954. *Tegelindustrien i Mälarprovinserna 1815 - 1950 med särskild hänsyn till Stockholm som marknad*, Geographica, Skrifter från Uppsala universitets Geografiska institution, Nr 28 ((Uppsala 1954)

Bälinge, Norunda, Rasbo, 1:3, 1982. Kungl. Vitterhets, Historie och Antikvitets Akademien (Stockholm 1982)

Bälinge hembygdsförening, *Sågar och kvarnar* (www.hembygd.se/balinge/kuriosa/sagar-och-kvarnar)

Calissendorf, Karin, 1986. *Ortnamn ni Uppland*. (Stockholm 1986).

Dahlbäck, Göran, Ferm, Olle, Rahmqvist, Sigurd, *Det medeltida Sverige, Uppland, Tiundaland, Ulleråker, Vaksala, Uppsala stad 1:2*, 1984. Riksantikvarieämbetet (Stockholm 1984)

Dybeck, Richard, 1883. *Richard Dybecks samling (1826-1877)*.

Ferm, Olle, Rahmqvist, Sigurd, Westin, Gunnar T, *Det medeltida Sverige, Uppland, Tiundaland*,

Douhan, Bernt, 1990. *Bruk i Uppland, Rapport från Stiftelsen Leufsta*, Skrifter från Dannemora bergslag 1 (Uppsala 1990)

Franzén, Bitte & Ulfhielm, Anna. 2014. *Människans avtryck i landskapet*. Uppsala.

Larsson, Gunilla. 2007. *Ship and society "Maritime" Ideology in Late Iron Age Sweden*. Aun 37, Uppsala

KulturAqua. *System för kulturvärdesbedömning av sjöar och vattendrag*. Länsstyrelsen i Jönköpings län. Meddelande nr 2009:46.

Kulturmiljöer i Uppsala kommun, 1989. Kulturnämnden och Upplandsmuseet (Uppsala 1989)
Länsstyrelsen Uppsala län, 1997. *Kulturmiljöer i Uppsala län. Områden av riksintresse*.

Beskrivningar, Länsstyrelsens meddelandeserie 1997:13 (Uppsala 1997)

Olsson, Lars-Eric, 1987. *Tegelbruk i Sverige*, Riksantikvarieämbetet (Stockholm 1987)

Sandsten, Stefan. 2013. *Vilken mening hade Bro och Broby? En studie av broplatser i*

Uppland under järnåldern. Masteruppsats i arkeologi, Stockholms universitet VT2013. Stockholm.

Stenvalvsbroar i Uppsala kommun, 2005. Uppsala kommun (Uppsala 2005)

Svenska Gods och Gårdar, Uppsala län 1938 (Uddevalla 1938)

Sveriges bebyggelse, Landsbygden, Uppsala län Del III, 1949 (Uddevalla 1948)

Sveriges bebyggelse, Landsbygden, Uppsala län Del IV, 1949 (Uddevalla 1949)

Rosenberg, Carl-Martin, 1882-1883. Geografiskt-statistiskt handlexikon öfver Sverige (Stockholm 1882-1883)

Sveriges bebyggelse, Uppsala län del IV, 1949. Jumkils socken. Av kantorn J TH. Lindgren (Uddevalla 1949).

Sveriges bebyggelse, Uppsala län del III, 1948.

Tham, Wilhelm, 1850. *Beskrivning öfver Sveriges rike, Bd 1, Uppsala län* (Stockholm 1850)

Trädvårdsplan för Jumkils kyrkogård, Träd, häckar och buskar med betydelse för kyrkogårdens struktur, 2013, Uppsala stift, Upplands västra kontrakt

Upplandsmuseet, *Bebyggelseinventering i Uppsala kommun 1982 - 1983*

Upplandsmuseet, *Inventering av folkrörelsebyggnader i Uppsala kommun 1986*

Upplandsmuseet, 1987. *Kulturhistorisk bebyggelseinventering i Uppsala kommun. Björklinge – Bälinge*, (Tierp 1987)

Upplandsmuseet, Henriksson, Magnus, 1999. *Stenvikens såg, Lumpebo 1:1, Jumkils sn, Uppsala kn*

Upplandsmuseet, Rosjö, Susanne, 1999. *Åtgärdsprogram för Stenvikens såg, Lumpebo 1:1, Jumkils socken, Uppsala kommun*

Uppsala Nya Tidning, 1937. *Uppsala Nya Tidnings julnummer* (Uppsala 1937)

Vattenmyndigheten Nora Östersjön, u.å. *Fyrisåns avrinningsområde*

Vägvisare till kyrkorna i Uppsala län, 1997. Upplandsmuseet, (Uppsala 1997)

Övre Jumkil, Bygd i förvandling, 1997. Övre Jumkils hembygdsförening (Uppsala 1997)

ARKIV OCH WEBSIDOR

Fornminnesinformationssystemet vid Riksantikvarieämbetet (FMIS)

Antikvarisk-Topografiska arkivet (ATA)

Vitterhetsakademiens bibliotek

Institutet för språk och folkminnen, ortnamn - www.2sofi.se

Lantmäteriets databas, Historiska kartor: Lantmäteristyreless arkiv, Lantmäterimyndighetens arkiv, Rikets allmänna kartverk - www.lantmateriet.se

Upplandsmuseets arkiv

En websida om Jumkil; www.jumkilaren.com

En webbsida om Uppland; www.upplandia.se

ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Länsstyrelsens dnr: 431-3257-14

Undersökningstid: Juli-November, 2014

Projektgrupp: Ylva Stenqvist-Milde, Länsstyrelsen i Uppsala län, Bitte Franzén, Breja Arkeologi, Agnetha Pettersson, Upplandsmuseet.

DIGITAL DOKUMENTATION:

Blanketter

BILAGA

Tabell över registrerade och redigerade lämningar i Fornsök

BILAGA 1.

LISTA PÅ REGISTRERADE OCH REDIGERADE FORNLÄMNINGAR I FORNSÖK

Id i Fornsök	Lämningstyp	Antikvarisk bedömning
Börje 72:1	Skärvtenshög	Fornlämning
Börje 215:1	Bro	Uppgift om
Börje 216:1	Fornlämningslikn. bildning	Ej kulturhistorisk lämning
Börje 219:1	Fornlämningslikn. bildning	Ej kulturhistorisk lämning
Börje 220:1	Fornlämningslikn. bildning	Ej kulturhistorisk lämning
Börje 221:1	Utgår	Ej kulturhistorisk lämning
Börje 393:1	Grav	Uppgift om
Börje 432	Bytomt/gårdstomt	Övrig kulturhistorisk lämning
Börje 433	Hög	Uppgift om
Börje 434	Bytomt/gårdstomt	Övrig kulturhistorisk lämning
Börje 435	Bro	Uppgift om
Börje 436	Dike/ränna	Bevakningsobjekt
Jumkil 59:1	Källa med tradition	Övrig kulturhistorisk lämning
Jumkil 62:1	Park-/trädgårdsanläggning	Fornlämning
Jumkil 62:2	Minnesmärke	Fornlämning
Jumkil 62:3	Minnesmärke	Fornlämning
Jumkil 96:1	Bytomt/gårdstomt	Fornlämning
Jumkil 97:1	Träindustri	Fornlämning
Jumkil 121:1	Grav- och boplatssområde	Fornlämning
Jumkil 125:1	Kvarn	Fornlämning
Jumkil 129:1	Småindustriområde	Fornlämning
Jumkil 131:1	Tegelindustri	Övrig kulturhistorisk lämning
Jumkil 165	Husgrund	Bevakningsobjekt
Jumkil 166	Övrigt	Övrig kulturhistorisk lämning
Jumkil 167	Dike/ränna	Övrig kulturhistorisk lämning
Jumkil 168	Dammvall	Övrig kulturhistorisk lämning
Jumkil 169	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
Jumkil 171	Kvarn	Fornlämning
Jumkil 172	Lägenhetsbebyggelse	Uppgift om
Jumkil 173	Lägenhetsbebyggelse	Bevakningsobjekt
Jumkil 174	Lägenhetsbebyggelse	Uppgift om
Jumkil 175	Kvarn	Uppgift om
Jumkil 176	Bytomt/gårdstomt	Övrig kulturhistorisk lämning
Jumkil 177	Bytomt/gårdstomt	Övrig kulturhistorisk lämning
Jumkil 178	Bytomt/gårdstomt	Uppgift om
Jumkil 179	Bytomt/gårdstomt	Övrig kulturhistorisk lämning
Jumkil 180	Träindustri	Övrig kulturhistorisk lämning
Jumkil 181	Ristning, medeltida/hist tid	Övrig kulturhistorisk lämning
Jumkil 182	Bytomt/gårdstomt	Övrig kulturhistorisk lämning
Järlåsa 48:1	Tegelindustri	Övrig kulturhistorisk lämning
Järlåsa 110	Träindustri	Uppgift om
Järlåsa 111	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
Järlåsa 112	Bytomt/gårdstomt	Övrig kulturhistorisk lämning
Järlåsa 113	Dammvall	Övrig kulturhistorisk lämning
Järlåsa 114	Kvarn	Fornlämning
Järlåsa 115	Dike/ränna	Övrig kulturhistorisk lämning
Järlåsa 116	Flottningsanläggning	Övrig kulturhistorisk lämning
Järlåsa 117	Husgrund, historisk tid	Övrig kulturhistorisk lämning
Åkerby 29:1	Gravfält	Fornlämning
Åkerby 29:1	Gravfält	Fornlämning
Åkerby 43	Lägenhetsbebyggelse	Uppgift om
Åkerby 44	Bro	Uppgift om
Åkerby 45	Tegelindustri	Uppgift om

Länsstyrelsens kunskap om lämningar utmed vattendrag och sjöar är idag dålig och ett kunskapsunderlag skulle förbättra möjligheterna att värdera och öka förståelsen för dessa kulturmiljöer vid eventuella åtgärder inom länet. Breja arkeologi och Upplandsmuseet har på uppdrag av Länsstyrelsen i Uppsala län under 2014 utfört en kulturhistorisk inventering gällande vattenanknutna lämningar utmed Jumkilsån i Uppsala kommun. Uppdraget har omfattat att ta fram kulturmiljöer utmed ån i syfte att ur ett kulturhistoriskt perspektiv värdera dessa utifrån olika aspekter. Uppdragets delar har bestått av en kart- och arkivgenomgång, fältinventering, registrering av nypåträffade forn- och kulturlämningar samt rapportarbete. Den metod och värderingsmodell som utarbetades 2009 i projektet "Vattenanknutna kulturmiljöer i anslutning till sjöar och vattendrag" har legat som grund för arbetet.

MEDDELANDESERIEN 2014

LÄNSSTYRELSEN
UPPSALA LÄN

POSTADRESS 751 86 Uppsala GATUADRESS Hamnesplanaden 3
TEL 010-22 33 000 (vxl) FAX 010-22 33 010
E-POST uppsala@lansstyrelsen.se WEBBPLATS www.lansstyrelsen.se/uppsala